

TURCSÁNYI KÁROLY – HEGEDŰS ERNŐ

**A gyalogság szerepe az elöltöltő fegyverek korszakában
(1648-1866)****II. rész**

„A szemben álló haderők állapota a forradalmi háborúk kezdetén egymástól igen különböző volt.”¹

„Anglia, mint a korszak vezető ipari állama, korán felismerte a huzagolt fegyverek jelentőségét. Ennek köszönhetően a szigetországban több huzagolt csövű fegyvert gyártottak, mint a világ többi államában együttvéve.”²

Absztrakt

A kétrészes tanulmány a gyalogság hadviselésben betöltött szerepét elemzi az elöltöltő fegyverek korában, amely a 17. század közepétől a 19. század közepéig tartott. A második részben vizsgálat tárgyát képezik a nagyhatalmak haderőinek gyalogsági szervezetei, továbbá az egyes gyalogságok könnyű és nehéz elemeinek aránya, és ezek harcászata. Ismertetésre és értékelésre kerülnek a gyalogság alkalmazásának konkrét műveleti példái. Fontos szerepet kap a löképeség (tűzerő) és a hadászati mozgékonyág vizsgálata és jellemzése.

Abstract

The two-part study analyzes the role of infantry in the warfare in the age of muzzle-loading guns, which lasted from the middle of the 17th century until the middle of the 19th century. The second part is a research on the infantry organizations of the military forces of the Great Powers, on the ratio of light and heavy units of each infantry, and on their tactics as well. Concrete operational

¹ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>

² Zichermann István: A krími háború. Anno Kiadó, Budapest, 2009. 45. o.

examples of the application of the infantry also described and evaluated. Analysis and characterization of firepower and strategic agility also gets an important role.

3. A GYALOGSÁG SZERVEZETEI A KORSZAK HADERŐIBEN

3.1. TÖBBSÉGÉBEN NEHÉZ ELEMÉKBŐL ÁLLÓ GYALOGSÁGOK

A napóleoni háborúk során főként **az orosz és a porosz haderő** képviselte ezt a modellt. A porosz és az orosz haderő gyalogsági harcéljárása **„csak elvéve alkalmazott könnyű-gyalogságot.”**³ Mi volt a közös a két állam helyzetében – a kontinentális geostratégiai pozíció kivül? Az, hogy haderejére – egy katonára számítva – egyikük sem tudott jelentős költségvetési összegeket mozgósítani és ennek következtében alacsony volt az új gyártású és a huzagolt fegyverek aránya gyalogságaikban.

3.1.1. A porosz haderő

Poroszország **a napóleoni háborúk alatt is tömeghaderőt tartott fenn.** „Katonai rendszerét meghatározták a földrajzi adottságok, Bécs és Prága, valamint a francia határ közelsége, emiatt legalább két gyorsan mozgósítható hadsereg fenntartása volt szükséges. A hadsereg békelelétszáma 50-80.000 fő volt, ezt háború esetén 250.000 főre tudták kiegészíteni. 1814-ben bevezették a kötelező katonai szolgálatot. ... Ez három évet jelentett, mely után két év tartalékos szolgálat következett. A tartalékos katona 40 éves koráig a Landwehr (milícia) tagja lett. ... **Így a viszonylag kis népességű Poroszország szükség esetén a nagyhatalmak katonai erejét megközelítő hadsereget állíthatott ki.**”⁴ Gyalogdandáraikban két reguláris gyalogezred mellé egy népfelkelő Landwehr ezredet is beosztottak. Viszonylag kisméretű lovasságukat szintén népfelkelőkkel vegyítve alkalmazták. **A gyalogság tömeges alkalmazásán alapuló harcéljárások meg is követelték a nagy létszámú haderőt.** A porosz haderőnél az 1792-es porosz szabályzat szerint alkalmazott harcászat alapján a „gyalogsággal az arcvonalon egyenlően elosztott, **többlépcsős zászlóaljokból rövid ideig – az ellenséges vonalak áttöréséig – (helyi) túlerő létrehozására törekedtek** (ezt már II. Frigyes is használta).”⁵ Általában véve Poroszország ebben az időszakban a II. Frigyes által szervezett hadsereggel, **a vonalharcászat harcformáival** és a hétéves háború hadviselési módjával lépett háborúba. **Igen nagyszámú – mintegy 250.000 fő** – katonájának felszerelése jó, harcászati kiképzése pedig *magában véve* minztaszerű volt.⁶ Képes volt minden hasonló hadművészeti és harcászati formák között mozgó

³ Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. I. 430. o.

⁴ A porosz hadsereg két nagy győzelme: Königgrätz, Sedan és következményeik. Szegedi Tudományegyetem <http://columba.uw.hu/porosz.htm>

⁵ A porosz hadsereg két nagy győzelme: Königgrätz, Sedan és következményeik. Szegedi Tudományegyetem <http://columba.uw.hu/porosz.htm>

⁶ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

ellenséggel felvenni a küzdelmet, amint tette ezt 1806-ban Napóleonnal szemben is. Azonban főként könnyű- és dragonyos elemekből álló lovassága csekély létszámúnak, tüzérsége pedig gyengének és szétaprózottnak bizonyult. A francia hadsereggel szemben elavultak voltak a gyalogság harcászati módszerei is, mivel a porosz gyalogság megfelelő számú könnyűlövénnyel sem rendelkezett. „A porosz hadsereg az első koalíciós háborúban természetesen még a korábbi módszereket követte. Olyannyira bíztak a II. Frigyes által felépített hadseregben, hogy 1806-ban teljesen elavult módon, a *vonalharcászat elveinek megfelelően* szervezték meg harcoló seregüket. A teljes anakronizmust a jénai csatában a Rüchel-hadosztály által végrehajtott *ferde harcrendű támadás* mutatta.”⁷

A katasztrofális jénai vereséget követően a porosz haderőt az új hadviselési elvek szerint törekedtek átszervezni, ami azonban csak a napóleoni háborúk utolsó éveire vezetett eredményre. Ennek során könnyűgyalogságot szerveztek a sorgyalogság mellett. Az 1812-es szabályzat a könnyűgyalogsági taktikát általánossá tette a gyalogság műveleteiben. Ennek következtében a porosz haderő ekkor már képes volt a lövészlánc-, a vonal- és oszlopharcászat gyors és egymást váltó alkalmazására.⁸ Egyes elemzők azonban rámutatnak arra, hogy az átszervezést követően – a nyugati minták átvétele ellenére – a porosz haderő továbbra is főként az orrosszal mutatott rokon vonásokat. „A poroszok a teljes hadseregreform jegyében 1806 után a magasabbegység-szervezetet is átalakították. Négy dandár alkotott egy hadtestet, amelyhez egy vegyes lovasdandár (minden lovassági csapatnem lovas-tüzérséggel) kapcsolódott egy erős tüzértartalékkal együtt. A *porosz szervezet leginkább az 1807-es orosz rendszerhez hasonlatos*, hiányzik az egységes lovastartalék csapatnemek szerint szétbontva, illetve a hadseregszintű tüzértartalék.”⁹

3.1.2. Az orosz haderő

Az **orosz** hadviselési modellhez leginkább a porosz hasonlított, de néhány vonatkozásban – erősebb tüzérség, kiterjedtebb létszámú könnyűlovasság és nagy tömegben rohamozó gyalogság – meghaladta azt. Az orosz és a porosz haderő szervezete és harceljárásai közti hasonlóság nem volt a véletlen műve. A két szomszédos kontinentális állam gazdasági helyzete és iparosodottsága hasonlóan szerény színvonalon állt. A porosz és az orosz haderőszervezés még a 18. században kapcsolódott össze. Az orosz haderőfejlesztést a porosz haderő-modell hívének nevezhető uralkodó – I. Pál (1796-1801) cár szemlélete jellemezte, aki katonai ideálját Poroszországban találta meg, ahová még 1786-ban látogatott el. Az orosz hadsereget az általa látott mintára szervezte át. A hadsereg új szabályzatokat és egyenruhát kapott. A vakfegyelman alapuló kiképzés időszaka vette kezdetét: az alaki gyakorlatozás, a zárt rendben tevékenykedő sorgyalogság mozgásformáira

⁷ Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013. 279. o.

⁸ Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. 189. o.

⁹ Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013. 279. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

koncentráció hadviselés elsajátítása vált a legfontosabbá. Az oroszok „**porosz minta szerint szervezett serege... a vonalharcászatot** és Nagy Frigyes időszakának hadviselési módját fogadta el.”¹⁰ (A kor későbbi nagy porosz teoretikusai fiatal vezérkari tiszttekként részt is vettek az orosz haderő szervezetének kialakításában.) A porosz harceljáráshoz képest **Szuворov** hajtott végre módosításokat az orosz viszonyok figyelembevételével, amikor kevésbé helyezte előtérbe a gyalogsági tüzet, miközben a gyalogság nagy tömegével – oszlopba rendezve – szuronyrohamot hajtatott végre. Oszlopaik egy század szélességűek voltak, így – összevetve a két század szélességű francia oszlopokkal – inkább helyezték előtérbe a szuronyroham lökőerejét, mint a tüzerőt. (Tüzerő szempontjából ugyanis nem elhanyagolható különbség volt az orosz egyszázadsoros (egymás mögött hat század) és a francia kétszázadsoros (két század széles, három század mély) oszlop között, hiszen a francia oszlop élén két századsor lött. Emellett a franciák részben hatékony huzagolt fegyverekkel felszerelt puskázó csatárláncot is harcba vetettek oszlopaik előtt.) Az oroszok oszlopok rohamának támogatására nem, illetve csak névlegesen, vagy csak minimális szinten alkalmaztak könnyűgalogságot. Egészen **1810-ig** az oroszok a Szuворov-féle **zászlóalj-oszlop rohamot részesítették előnyben, szuronnyal, puskázó csatárlánc nélkül**. Ez volt az oka annak, hogy tömör alakzataik gyakran szenvedtek el jelentős veszteséget az ellenség tüzéségétől.¹¹ Ugyanakkor a vonalharcászatot az oroszok a napóleoni háborúk első felében is folytatták. „A második koalícióban résztvevő orosz hadsereg még a vonalharcászat szerint működött, szervezetenként egyetlen egységet képezett.”¹² Általánosan elfogadott tény az is, hogy „az orosz katonák, akiket inkább szuronyos közelharca képeztek ki, meglehetősen gyengén lőttek.”¹³ Az oroszok gyalogsági harceljárásai így kevésbé a puskázó csatárláncban tevékenykedő könnyűgalogság, mint inkább a nagy létszámú gyalogsági oszlopok tömegrohamai irányába fejlődött. A – puskázó könnyűgalogság nélkül alkalmazott – zászlóalj-oszlop roham főként a hideg fegyverek alkalmazására épített. Harceljárásuk ilyen módon **nagy veszteségek mellett** lehetett csak versenyképes.

Az orosz gyalogság a napóleoni háborúkat megelőző időszakban 42 gyalogezredből – azon belül 2 gárda, 5 gránátos és 35 sorgyalog ezredből – állt. A gyalogság 1805-ig nem tartalmazott könnyűlövész elemeket. Nagy létszámú gyalogságukat csak nehezen tudták ellátni még a megfelelő mennyiségű és minőségű huzagolatlan fegyverrel is. Vadászereket ekkor még nem szerveztek. *A tüzéség viszont – számszerűségét tekintve – mindenképpen az orosz haderő erősségének volt nevezhető.* Lovasságuk – a minimális számú vértés lovasság mellett – főként reguláris és irreguláris könnyű lovasokból állt, egészen csekély mennyiségű lovagló tüzéséggel támogatva. A haderő – a gyalogság és a lovasság

¹⁰ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>

¹¹ Haythornthwaite, Philip J.: Weapons Equipment of the Napoleonic Wars. Arms and Armour Press, London, 1996. 11. o.

¹² Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013. 278. o.

¹³ Zichermann István: A kaukázusi tűzfészek Püedlo Kiadó, Budapest, 2007. 13. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

egyaránt – nagy arányban tartalmazott *népfelkelő csapatokat*. Erre, és – védelmi hadjáratok esetén – a lakosságra támaszkodott másik erősségük, a *gerilla, vagy partizán hadviselés gyalogsági és lovassági változatainak széles körű alkalmazása*. [Ez utóbbi harcformák első, dokumentált példái a napóleoni háborúk során a spanyolországi hadszíntér (gerillák), illetve az 1812-es oroszországi háború (partizánok).]

Az **oroszok** – a népfelkelő paraszti tömegekre és a népfelkelő kozák lovasságra támaszkodva – rendkívüli mértékben növelhették meg haderejük létszámát – viszont kompromisszumokra kényszerültek a kiképzettség és a korszerű kézfegyverekkel történő ellátottság területén. Ilyen értelemben *számukra a leginkább járható útnak továbbra is a gyalogság vonalharcászatán alapuló harceljárás bizonyult*, amelyet nagy létszámú irreguláris könnyűlovassággal (kozákok) és *jelentős (ám kevésbé mobil) tűzérési kapacitásokkal* törekedtek támogatni.

A jelentős létszámú sorgyalogsággal és erős tűzéréssel rendelkező orosz haderő már a napóleoni háborúk korai szakaszában is versenyképes volt a korszerű francia haderővel szemben – ha felülkerekedni nem is tudott. **Létszámfölényére és tűzérési túlsúlyára támaszkodva képes volt sikeres kifárasztó hadviselést folytatni a franciákkal szemben.** Austerlitznél szembesült először az orosz katonai vezetés a napóleoni hadviseléssel, amelyre ekkor még nem tudtak megfelelő, hatékony válaszokat adni. (Igaz ugyan, hogy Szuvorov a francia forradalmi hadviseléssel már 1799-ben találkozott Itáliában és Svájcban.) Ugyanakkor az Austerlitznél elszenvedett 11.000 fős veszteség összességében mindössze egy kis kellemetlenség volt egy akkor 350.000 fős haderő számára. Austerlitz tanulsága orosz részről valószínűleg az lehetett, hogy *a francia haderő ellen csak jelentős létszám- és főként tűzérési fölény esetén érdemes felvonulni*. Legálábbis ez történt a következő két évben vívott francia-orosz csatákban. Eylau és a heilsbergi csata bebizonyította, hogy az orosz haderő képes jelentékeny veszteségeket okozni a francia haderőnek, emellett – tűzérési fölényre, illetve kiépített védelemre támaszkodva – esetenként – a megfelelő mértékű (ellenséges) veszteség után – a kezdeményezést is átveheti. Igaz ugyan, hogy 1807-ben Friedlandnál Napóleon megverte az oroszokat – ám ott vezetésük komoly hibát követett el: rendkívül kedvezőtlen állást vettek fel, hátukat egy folyónak szorítva. Az oroszok – létszám- és tűzérési fölényükre támaszkodva – elavult haderő-szervezetük, nehézkesen mozgatható löveganyaguk és gyenge minőségű kézfegyverek ellenére is *15.000 fővel nagyobb veszteséget okoztak a francia haderőnek két év alatt Eylanál, Heilsbergnél és Friedlandnál, mint amit ők maguk elszenvedtek*. Az austerlitz vereséget ekkorra bőségesen ledolgozta az orosz haderő. Hosszú távon nem volt kétséges, hogy kinek az erőforrásai bírják tovább az ilyen típusú fegyveres küzdelmet. 1807-ben Napóleon igencsak megérezte az oroszok által okozott veszteségeket, amelyek hatására „az 1808-as korosztály sorköteleseinek egy részét már 18 hónappal korábban behívták.”¹⁴ A császárnak hosszú távon nem volt más választása, mint hogy megsemmisítse erős kontinentális ellenfelét. Egyebek mellett ez motiválta Oroszországba

¹⁴ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 34. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

vezetett hadjáratát 1812-ben. Az oroszok saját földrajzi- és terepviszonyaik között – immár egy részben korszerűsített haderővel – egy részükről ismét csak védelmi műveletben (Borogyino) végképp kivérezették a franciákat. Ugyanakkor a „kivéreztetésen” alapuló hadviselés nem korlátozható csupán a borogyinói ütközetre: a kutuzovi *halogató-kifárasztó stratégia* egésze arra irányult, hogy fokozatosan és jelentős mértékben csökkentse a francia vezetésű „többnemzeti” haderő harcképességét.

Az orosz haderő elavult fegyverzeti anyaggal lépett be a háborúba, amely minősége a korábbi vonalharcászati harceljárás kiszolgáltatására volt alkalmas. A könnyűgyalogság (vadászalakulatok) csatárláncban végzett puskázó tevékenységéhez szükséges korszerű (huzagolt) fegyvereket az orosz ipar a háború során 1808-ig nem tudta biztosítani. Huzagolt fegyverrel az orosz gyalogságnál vadászszázadonként minősége tizenkét fő volt felszerelve.¹⁵ 1808-ban a vétesek és dragonosok egy részét is ellátták huzagolt fegyverrel, ez azonban tovább csökkentette a gyalogság számára rendelkezésre álló korszerű fegyverek számát.¹⁶ Végül 1812-ben a vétesektől levették a huzagolt és a huzagolatlan karabélyokat is, és a gyalogságnak adták át azokat. A rendkívül nagy mennyiségű lövészfegyver lecserélése és korszerűsítése hosszú időt vett igénybe. A rendelkezésre álló ipari kapacitás hiányosságai miatt az oroszok nem voltak képesek jól felszerelt és technikailag ütőképességű haderőt szervezni, mert hatalmas országuk kiterjedt határai nagy létszámú véderőt igényeltek.

Ugyanakkor a nagy kiterjedésű ország sikerrel oldotta meg a tömeghaderő felállítását: a háború kitörésének pillanatában a szárazföldi haderő teljes létszáma 590.000 főt számlált. A népfelkelés 1812 nyaráig további 280.000 főt mozgósított.¹⁷ *Az orosz haderő erőssége a létszámfölényben rejlett.* Azonban ugyanebből a tényezőből fakadt az orosz haderő (minőségének) *gyengesége* is: a felszerelés, a kiképzés, az ellátás, illetve a tiszt és az altiszt állomány alacsony színvonala szintén a haderő nagy létszámával függtek össze.

A napóleoni háborúk során elszenvedett vereségek arra készítettek a hadvezetést, hogy nagy ütemben korszerűsítse haderőszervezetét és harceljársait. A legnagyobb mértékben a gyalogság harceljárásai változtak meg. Azonban továbbra sem volt megoldott a gyalogság huzagolatlan és huzagolt fegyverekkel való ellátása, így „a gyakrabban megismételt kísérletek, hogy az orosz seregben **a gyalogság tüze a francia elvnek megfelelően meghonosíttassék**, sohasem juthattak teljesen érvényre.”¹⁸ 1805-ben 13 gránátos ezred, 84 sorgyalog ezred, illetve **22 vadászvezred** alkotta a haderőt. A felső vezetés „a hadügyi berendezéseken többféle változtatásokat tett, de nem túl radikálisan járt el, így az orosz

¹⁵ Haythornthwaite, Philip J.: Weapons Equipment of the Napoleonic Wars. Arms and Armour Press, London, 1996. 25. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Adam Zamoyski: 1812 - Napóleon vezéres oroszországi hadjárata. Park Könyvkiadó, Budapest, 2008.

¹⁸ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

sereg 1807-ig általában ugyanazon a polcon maradt, amelyen az időszak kezdetén volt.”¹⁹ 1810-ben azonban már 14 gránátos ezredük, 82 sorgyalog ezredük, illetve **46 vadászrezredük volt**, amelyben ezáltal **megkétszereződött a könnyűgyalogság létszáma**. A haderőt 1812-ben már 50 vadászrezred támogatta a harcban, így elmondható, hogy **az orosz gyalogság fejlesztésének központi vonulata is a könnyűgyalogság szervezése volt**. Az 1807-es gyaloghadosztály még három lövészdandárból állt, amelyek közül az egyik – hadosztálytartalékként – egy gránátos ezreddel is rendelkezett. Az 1812-es gyaloghadosztály esetében azonban az egyik gyalogdandárt kétezredes **vadászdandárrá** szervezték át. Ugyanakkor, annak ellenére, hogy „az orosz hadiintézmény teljes változásának vetették alá és e változásokat az 1812. évi hadjáratig nagyjában be is fejezték, ... **az, hogy a sereg az új harcmód szerint képeztesék ki, sikerre nem vezetett.**”²⁰ A vadászalakulatok csak elvétve alkalmazták a puskázó csatárláncot, mint harceljárást, és inkább vetették be őket egy tömbben, hagyományos gyalogságként. Kiképzettségük nem érte el az új harceljárás-hoz szükséges megfelelő szintet. Alkalmazásuk körülményeit jól jellemzi, hogy amíg a francia puskázó csatárlánc háromfős lövészcsoportjai között 15 lépés távolságot tartottak, addig az oroszok csak ennek egyharmadára, 5 lépésnyire távolodtak el egymástól.²¹ Az orosz puskázó csatárlánc ilyen módon inkább hasonlított egy lazább sorgyalogos vonalra, mint valódi csatárlánra.

Annak, hogy a könnyűgyalogsági harceljárás – huzagolt fegyverek hiányában – mégsem terjedt el az orosz haderőben, az egyik oka a haderő eltömegesedése volt. A jól kiképzett könnyűgyalogság széles körű felállítására ellen hatott a nagy létszámú népfelkelő mozgósítása, ami 1812-től újra a legalapvetőbb hadfelszerelés-ellátási és kiképzési problémákat vetette fel. „1812-ben a haderőnek egy új neve (népfelkelő) is szerepelt már, mely azonban úgyszólván csak önkéntesekből alakult és nagyobbára csak pikákkal volt felszerelhető.”²²

3.2. A KÖNNYŰ ÉS NEHÉZ ELEMEKET ARÁNYOSAN MEGJELENÍTŐ FRANCIA GYALOGSÁG

Amint a francia haderőben nagyobb darabszámban megjelentek a **huzagolt csövű fegyverek**, megjelenhetett a fejlettebb harcászati elveket megvalósító **csatárlánc** is, hiszen a francia haderő amerikai függetlenségi háborúban szerzett tapasztalatai és a hazai terepviszonyok egyaránt ezt a fejlődési folyamatot, illetve harceljárást támogatták. Az új harcmód a korábbinál jóval magasabb löképesességű katonákat igényelt, akiknek már nem kellett különösebb figyelmet fordítani a zárt alakzat végletekig fegyelmezett fenntartására – és akik már nem egyfajta területűzet lőttek. *A csatárláncot alkalmazó könnyűgyalogság ugyanúgy magasan kvalifikált katonai erő volt, mint a korábban lenyűgöző alakisággal rendelke-*

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Napoleon, his armies and enemies. http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_2.htm

²² Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

zõ porosz gyalogság, mindössze nem a *zárt gyalogsági kötelék fenntartása és a gyors töltés* területén mutatta fel képzettségét, hanem a *hatékony pontlövés* terén. Ráadásul a csatárlánc és az oszlop mozgássebessége közel kétszerese volt a zárt vonal alakzatokénak és a puskázók laza alakzata kisebb célfelületet biztosított az ellenfél tüzérének is – így az e harcéljárással tevékenykedő katonák nemcsak tüzerejük hatékonyságát növelték, de mozgékonyágukat és védettséget is fokozták. Két folyamat zajlott egyszerre a francia forradalmi haderőben: egyfelől a polgárosodó társadalom mögött álló ipar kapacitása lehetővé tette nagyobb mennyiségű huzagolt fegyver legyártását és ezáltal az új könnyűlövész harcéljárás bevezetését, másfelől a gyorsan növekvő létszámú forradalmi haderőben megjelenő kiképzetlen tömegek oszlopban fejlődtek fel támadásra a csatárlánc mögött. Ilyen módon a franciák oszlop-vonal kombináción alapuló harcmódja egy erősség (ipari lehetőségek) és egy gyengeség (kiképzetlen tömegek) hatékony elegyeként született meg, összességében jelentős előrelépést felmutatva a gyalogság harcászatiában.

A Közjóléti Bizottság 1794. február 2-án bocsátotta ki a francia haderő doktrínáját, amelyben megfogalmazták a haderő alkalmazásának alapelveit. „Mindig tömegben és **támadóan fellépni, ... állandó mozgásban tartani a csapatokat**, ... mindenütt csak akkora helyőrséget hátrahagyni, amekkora okvetlenül szükséges, ... megállás nélkül üldözni az ellenséget.”²³ Természetesen sokat elárulnak a *dinamikus, mozgékony hadviselést képviselő* francia haderő felfogásából a doktrína mondatai, azonban a **harcéljárások és a szervezetek változása mögött elsősorban mégis inkább a haditechnika változása – a vontcsövű fegyver megjelenése – állt, hiszen legalább részben erre az eszközre volt szükség a csatárlánc megvalósításához. A vadász- vagy voltigeur harcászat** európai viszonylatban, tömegméretekben és alapvető harcéljárásként alkalmazva „francia találmány” volt, amely egyfelől az amerikai függetlenségi háború „szabálytalan harcászatának” tapasztalataiból, másfelől a francia belterületek laza lövészláncok alkalmazását kikényszerítő dombos-átszeldelt terepviszonyaiból fakadt. Folytatása során általában kistermetű katonákat alkalmaztak, akikre a harcszerű egyedi vagy kiscsoportos mozgás, a terep kihasználása és a célzott tűzkiváltás volt jellemző. **Ezt a tevékenységet a hagyományos lövészfegyver mérete és tömege erősen gátolta volna, így a könnyű lövészek elsősorban fokozott lőtávolságú, de rövidebb csövű huzagolt fegyvereket**, illetve – ezek korlátozott rendelkezésre állása következtében – a gyalogsági puskáknál rövidebb csövű dragonyos puskákat **alkalmaztak**. „Olyan alakulatokat, ... amelyek jellemzően *csatárharcot* folytattak, rendszerint *pontosabb*, hatásosabb fegyverekkel szereltek fel, melyek alkalmasabbak voltak pontlövésre, mint az átlag puskák.”²⁴ Ha nem állt rendelkezésre huzagolt fegyver, akkor ez a harcéljárás *új gyártású, pontos megmunkálású, ezáltal magas löszabotosságú sima csövű fegyvereket* – a csőhossz miatt rendszerint középhosszú dra-

²³ Albert Sobul: A francia forradalom története 1789-1799. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 386. o.

²⁴ Csikány Tamás – Eötvös Péter – Németh Balázs: A szabadságharc kézi lőfegyverei 1848-1849. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2012. 39. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

gonyos puskákat – igényelt. A célzott lövés leadására szakosodott könnyűlövészeknél a vontcsövű fegyverek által biztosított lőtávolságon már nagy jelentősége volt a pontosság kihasználásának, **ezért az irányzékot tovább tökéletesítették (csapóirányzék bevezetése), emellett tovább javították a nézőkét és a célgömböt is.**

A francia gyalogsági harceljárás a puskázó csatárlánc és a nehézgyalogos főerők tüzének hatékony kombinációján, illetve a nehézgyalogos oszlopának rohamán alapult. „A **francia szabályzatok** ... úgy rendelkeztek, hogy a tíz századból álló ezrednek ereje zömét kétsoros vonalban kell felvonultatnia. Az ezrednek oszlopalakzatban kellett végrehajtania a megközelítési menetet, majd vonalalakzatba kellett fejlődnie, és ugyanakkor az ezred előcsatározóinak el kellett foglalniuk helyüket az arcvonal előtt és a szárnyakon, hogy egyéenként lött, *célzott puskatűz* alá vegyék az ellenség arcvonalát. ... A fekete lőporos, huzagolatlan csövű puska tüze csak akkor hatásos, ha azok, akik a fegyvert használják, vállat vállhoz vetve szorosan egymás mellé állnak, és egyszerre lőnek.”²⁵ A gyalogság alapvető manőverező eleme a zászlóalj volt, amely roham esetén oszlopba fejlődött. „A szabályzat azt kívánta, hogy a zászlóaljvonal egymás után löje a sortüzeket, amíg az ellenség visszahúzódik, vagy a zászlóalj próbálkozzon meg a rohammal, feltűzött szuronnal.”²⁶ Ennél a harceljárásnál tehát – ellentétben az orosz gyalogsággal – nem feltétlenül volt kötelező elem a gyalogsági oszlopok szuronyrohama, arra csak a tűzkiváltás eredményességének elmaradása esetén került sor.

Huzagolt lövészfegyverrel a könnyűgyalogosság zászlóaljainak kiváló lövészeket tömörítő *carabinieri századait*, illetve a **nehézgyalogosság voltigeur századai** állományának egy részét törekedtek ellátni.²⁷ 1795-től intenzíven növelték a huzagolt fegyverek számát a könnyűgyalogosság szervezeteinél, ám a haderő jelentős élőerő- és technikai veszteségeinek hatására ez a folyamat 1807-re lefékeződött, és lényegében csak a könnyűgyalogosságra korlátozódott.²⁸

1807 után a nehéz (sor)gyalogosság ezredeinél – ahol csak a voltigeur századok rendelkeztek huzagolt fegyverrel, és ott is csak a tisztetek és tiszthelyettesek – a 3.200 fős ezredlétszámmra mindössze 27 huzagolt és 24 dragonyos puska jutott.²⁹ A napóleoni francia haderő gyalogsági harceljárását ugyanakkor *alapjaiban határozta meg a zászlóalj-oszlopok és a puskázó csatárlánccok kombinációja*. A zászlóalj-oszlopok előtt láncban harcoló, pontlövő könnyűlövészek alkalmazása lényegében „a franciák ... saját találmánya volt.”³⁰ Különösen a napóleoni háborúk kezdeti szakaszában – amikor a franciák ellenfelei még nem rendelkeztek könnyűgyalogossággal – volt hatékony az új könnyűgyalogosági harceljárás. „A

²⁵ John Keegan: Az amerikai polgárháború. Akadémiai kiadó, Budapest, 2012. 489-491. o.

²⁶ Uo.

²⁷ http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_4.htm#infantrycombatintroductionskirmishers (2010. 01. 29.)

²⁸ Haythornthwaite, Philip: Napoleon's Line Infantry Osprey Publishing, London, 1984. 24. o.

²⁹ Haythornthwaite, Philip J.: Weapons Equipment of the Napoleonic Wars. Arms and Armour Press, London, 1996. 27. o.

³⁰ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 62. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

franciák elszórt, de célzott, pontos puskatűzzel órákon keresztül fárasztották (az ellenfél sorgyalogságának – cikk szerzőinek megjegyzése) vonalát. Amellett, hogy ez jelentős veszteséget okozhatott, morálisan is megtörte a csapatokat. Védekezni az ilyen csatárharcot vívó ellenséggel szemben ... a csapatok – saját csatárok híján – képtelennek bizonyultak. A franciák ügyesen alkalmazták ezt a harcmódot. Lovasság elől visszavonultak a négyszögek fedezetébe, tűzéréség a szétszórt csatárok ellen hatástalan volt. ... A franciák gyakran állítottak csapdát az ellenségnek, mert amikor a csatárokra lovasság csapott volna le, a csatárok mögött elbújtatott tűzéréség széles sorokat vágott a lovasságban. ... Csak hasonló, szétszórt alakzatban harcoló csapatokkal lehetett megvédeni a sorgyalogságot.³¹ A puskázó csatárláncok alkalmazásán alapuló francia harcmód során az ellenfél sorgyalogságát a szétszórt harcmódban folytatott tűzharccal meggyengítették, majd **zárt oszlopban betörtek harcrendjébe, koncentráltan nagy erőket vetve be az ellenség leggyengébb pontjai ellen.**

A laza csatárláncok puskázó harcelfjárása a sorgyalogság egyes századainál is feltűnt, ám valódi alkalmazója a könnyűgyalogság volt. A francia *sorgyalogezredek* lövészzászlóaljai 4 sorgyalog-századot, egy harcedzett veteránokból álló gránátos századot és egy pontlövészetre fokozottan kiképzett *voltigeur könnyűlövész századot* tartalmaztak. Ez utóbbi oszlott szét láncba a puskázó csatározáshoz, *ám speciális fegyverzettel (huzagolt puska) csak a tisztek, tiszthelyettesek és a tisztesek rendelkeztek.* Azonban a sorgyalogzászlóaljak *voltigeur könnyűlövész századai* mindössze saját alegységük minimális könnyűgyalogsági biztosításáról gondoskodtak. A csatárláncban folytatott puskázó harc szélesebb léptékű megvívására a speciálisan erre a célra szervezett könnyűgyalogság ezredeit vetették be, amelyek a *teljes gyalogságnak mintegy egyharmadát* tették ki. A *könnyűgyalogos ezredek* vadász zászlóaljai négy század vadászból, a gránátos század szerepében egy fokozott lövész tudással rendelkező carabinieri századból és egy *voltigeur* századból álltak (puskázók). Alaprendeltetése szerint a teljes zászlóalj laza harcrendben (puskázó csatárlánc) tudott harcolni, ugyanakkor szükség esetén hagyományos gyalogsági szerepkörben is bevethető volt. Elméletben a *könnyűlövész zászlóaljak voltigeur századának állományát a sorállomány kivételével, míg a carabinieri századot teljes egészében törekedtek vontcsövű karabélyra átfegyverezni, amit századonként 6-6 fő esetében meg kívántak valósítani a vadászzászlóaljak állományánál is.* Az elméleti törekvések irányát jelzi, hogy a korai időszakban *felállítottak egy teljesen vontcsövű fegyverzettel ellátott vadászzászlóaljat is,* ám végül – megfelelő számú fegyver hiányában, a haderő létszámának folyamatos növelését szem előtt tartva – feloszlatták az alegységet, eszközeit szétosztva a carabinieri századok között. A könnyűgyalogság huzagolt fegyverrel történő felszerelésére irányuló törekvés – a francia haderő haditechnikai veszteségei, az *ipari kapacitás korlátos volta,* illetve az alakulatok számának háború alatti folyamatos növekedése következtében – fokozatosan ellehetetlenült. 1813-tól – a jelentős haditechnikai veszteséget okozó oroszországi

³¹ Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013. 139. és 150. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

hadjárat után – mindössze a tisztek és tiszthelyettesek vontcsövű fegyverrel történő ellátására korlátozódott ez a folyamat.

Végül – a haderő tömegesedésével és felőrlődésével – az egész könnyűlövész-koncepció zsákutcába jutott. 1793-ban 90 francia soryalagezredre még 27 könnyűlövészrezred jutott, míg 1813-ban 133 sorezred tevékenységét már csak 36 könnyűlövészrezred támogatta. *A fegyvernem aránya* így – az elméletileg kívánatos növekedés helyett – valamelyest csökkent. Ám ennél is nagyobb problémát jelentett, hogy ekortól – a puskázó lövész kiképzettség és a huzagolt fegyverzettel történő ellátottság jelentős hiányosságai miatt – lényegében már megszűnt az ezredszintű könnyűlövész harceljárás, „a könnyűgyalogság ... és a sorezredek közt eltűnt a határvonal.”³² **Összességében a könnyűlövész fegyvernem fejlesztése a napóleoni francia haderőnél – a kezdeti sikereket követően – megrekedt.** Mialatt az angolok és részben az oroszok a háború végére elsajátították a könnyűlövész harceljárást, kiépítették annak szervezeti kereteit és (különösen az angoloknál) megteremtették haditechnikai feltételrendszerét, addig a franciáknál e terület visszafejlődött – ezáltal a haderő saját, korábban rugalmatlan és korszerűtlen ellenfeleihez vált hasonlatossá.

3.3. NAGY ARÁNYBAN KÖNNYŰ LÖVÉSZEKBŐL ÁLLÓ GYALOGSÁG

A 19. században a hadviselő államok döntő többsége esetében – főként a költséges és magas megmunkálás-igényű huzagolt fegyverek korlátozott rendelkezésre állása miatt – behatárolt volt a könnyűlövész harcmodor elterjedése. Más volt a helyzet a kiterjedt kereskedelemmel rendelkező, magas fokon iparosodott tengeri hatalmak – **Anglia és az Egyesült Államok** – esetében. Az angol és az észak-amerikai gyalogságot a kiemelkedően jó fegyverzet-ellátottsági körülmények következtében, a korszak háborúi során leginkább jellemezte a könnyűlövész harceljárás. Az angol haderőben a krími háború idejére a huzagolt lövészfegyverek teljes mértékben kiszorították a simacsövűeket. A tüzérő – a lőtávolság, a pontosság és az átütőerő – növekedése olyan mértékű volt, hogy hatására az orosz haderőben felszámolták az addig áttörő feladatkörben alkalmazott vértis nehézlövességet.³³

3.3.1. Az angol haderő

Az angol *Baker puska* – az első tömegesen gyártott, „reguláris” katonai huzagolt fegyver – más államokhoz képest sokkal szélesebb utat nyitott a könnyűlövész fegyvernem fejlesztése előtt. *A haderőfejlesztés központi elemét a gyártás megindításától a huzagolt puskákkal felszerelt könnyűlövész alakulatok felállítása jellemezte.* A könnyűlövész csapatnem kilenc könnyű ezredből állt, ami a teljes gyalogság 33%-át jelentette. Az ezredek többségét teljes egészében átfegyverezték huzagolt (csövű) puskára, emellett a sorezredeknel zászlóaljanként egy könnyűlövész századot tartottak fent. Az „angolok... kifejlesztették a zöldzékés

³² Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 16. o.

³³ Denison, George Taylor: A lovasság története Dürer reprint kiadás, Budapest, 1992. 351. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

(vadász) gyalogságot, valamint a *vöröskabátos könnyűgyalogságot*, saját találmányukkal fizetve vissza a franciáknak.³⁴ A könnyűlövészek számarányának dinamikus növelésében elévülhetetlen érdemei voltak John Moore dandártábornoknak, aki személyesen irányította a huzagolt fegyverrel ellátott 43., 52. és 95. könnyűlövész ezredek felállítását. Moore figyelemre méltó eredményeket ért el a könnyűgyalogság kiképzésében, „rengeteget tett a könnyűgyalogságért, amely nélkül nem győzhettek volna.”³⁵ Spanyolországban már messze nagyobb arányban használta gyalogezredeiben a pontlövő könnyűgyalogságot, mint egy-egy puskázó csatárláncba fejlődött lövészsorozat. Az angolok hadosztályonként 1.000-1.200 főt – egy teljes ezredet alkalmaztak ilyen jellegű, huzagolt fegyverekkel megvalósított harcászatra.³⁶ Az a hatékony tűz, amely megállította, mi több, megfutamította Napóleon gárdájának támadását Waterloonál, főként az 52. könnyűgyalogezred huzagolt fegyvereiből származott. Többségében a huzagolt fegyverek tüze állította meg Waterloonál a francia lovasság tömegrohamait is. A huzagolt fegyverekből származó tüzerő kiemelkedő mértékét felismerve, a később felállított 60. könnyűlövész ezredet szintén teljes egészében huzagolt puskával szerelték fel.³⁷

Ugyanakkor az angolok rendszerint **partraszálló erőkkel, expedíciós csapatokkal** küzdöttek a szárazföldi harctevékenységek során, amelyet a **kikötők közelségére és a flottára támaszkodás, a defenzív harcászat, a terep kihasználása** jellemzett. Az angol szárazföldi haderő – lényegében döntő többségében gyalogság – hadviselése *nem értelmezhető önálló és teljes értékű gyalogsági harcéljárás*ként, mivel műveleteinek jellemzői voltak a haditengerészet erőivel való szoros együttműködés, illetve a nagyszámú haditengerészeti deszant – azaz az angol gyalogság – nagy távolságra kijuttatásán és kirakásán alapuló hadviselés. Az angol szárazföldi erők harcászatának jellegét nagymértékben határozta meg és befolyásolta a *háború megvívásának angol módja*, amely a diplomácián, a gerillák pénzügyi és fegyverzeti támogatásán, a szövetségesek mozgósításán, felszerelésén és kiképzésén alapult. Az angol gyalogság ezekkel az erőkkel működött együtt a partraszállást követően, kompenzálva ezáltal a deszantolható erők létszámkorlátaiból fakadó hátrányát. A kis létszámú, néhány ezer fős partraszálló csapatok a csaták során nem bocsátkozhattak nagy veszteségekkel járó dinamikus támadó műveletekbe, nem alkalmazhatták az oroszok és a franciák által egyaránt előnyben részesített áttörő erejű oszloprohamot. Ehelyett „az angoloknak valami mást kellett kitalálniuk csekély létszámú gyalogságuk számára.”³⁸ **Harcászatuk erőkkel takarékoskodó, defenzív és felőlő jellegű, tüzerő alapú volt.** A korszerű angol gyalogságot tulajdonképpen Sir John Moore tábornok teremtette meg. „Ihletésére... a francia oszlopalakzattal szemben, a vonalharcászatot fejlesztették tovább és *ebbe integrálták a könnyűlövész harcéljárást*... Vonalharcászatát

³⁴ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 62. o.

³⁵ Uo. 39. o.

³⁶ Haythornthwaite, Philip J.: Weapons Equipment of the Napoleonic Wars. Arms and Armour Press, London, 1996. 13. o.

³⁷ Uo. 25. o.

³⁸ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 400. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

(Moore halála után) *Wellington később tovább tökéletesítette*, s katonai szaktekintélyek szerint ennek köszönhette sikereit. A lényeg: **a jól kiképzett angol katonák, jól rejtve, rendszerint hegygerinc vagy domb mögött egymás mellett állva, vonalban várták az ellenséget, ... majd védelemből mentek át támadásba. Hogy a napóleoni tüzérség ne tegyen túlságosan nagy kárt gyalogosaiban, rendszerint egy hátrafelé lejtő területen állította fel őket...** Az ilyen módon elhelyezett angol vonalnak meg kellett állítania és szétzilálnia a legviharosabb francia támadásokat, illetve csökkentenie kellett az őket támadó lovasság lendületét is. Az oszlopalakzattal szemben a vonalnak az volt az előnye, hogy minden ember egyszerre tudott tüzelni. Egy 600 főnyi francia zászlóaljából egyszerre csak 132 katona tudott löni, ugyanakkor egy azonos létszámú angol zászlóaljából mind a hat-száz.³⁹ Sorgyalogságukat az angolok mindössze kétsoros vonalban állították fel. A magas szintű lökiképzés mellett ez is elegendőnek bizonyult a megfelelő tűzütem eléréséhez, miközben növekedett a zászlóaljankénti tűzsűrűség. Egy 500 fős gyalogzászlóalj kétsoros vonalban, 150 méter szélességben 1.000 – 1.500 lövést adott le percenként, 6-10 lövés/méter/perc sűrűséggel.⁴⁰ Két ember mélységű vonaluk lehetővé tette számukra, hogy a lehető legjobban használják ki a rendelkezésükre álló emberanyagot.⁴¹ Az angol könnyűlövészek védelemben – huzagolt fegyvereikre támaszkodva – más haderők gyalogságához képest mintegy kétszeres távolságról kezdhették meg a tüzmegnyitást, ami még fegyvereik lassúbb töltése mellett is lehetővé tette a támadó erők nagy sűrűségű tűz alatt tartását. *Az angol gyalogság harcéljárásai kimondottan építettek ennek a megnövekedett gyalogsági tüzerőnek a kiaknázására.* Wellington „tudta, hogy mikor kell visszavonulnia, és volt bátorsága megtenni... *Megfutamodást színelte... az alaposan felderített terepen igyekezett egy-egy domb vagy magaslat mögé rejtett egységeinek tűzvonalába csalni az ellenséget* így üldözői valósággal *belerohantak rejtőzködő csapatai golyózáporába...Lövészeinek Baker típusú huzagolt puskái pedig messze felülmúlták ellenfeleik huzagolatlan muskétáit.*”⁴² A támadó ellenfél megfutamtítása esetén csak korlátozott mértékű üldözést fogantósítottak, majd visszatértek jól megválasztott állásaikba. „Visszavonulásra készítették a támadókat... majd alig száz méterre követték a menekülőket, s mintha nem akarnák kihasználni sikerüket, üldözés helyett visszavonultak előbbi állásukba, és várták a következő támadást... Ez be is következett, hasonló eredménnyel.”⁴³ Ez a harcászat tehát ugyanúgy az alapos felderítésen alapult és ugyanúgy a manőverre épített, mint a franciák támadó harcászata, csak hogy ez – lévén kisebb erőkkel, rendszerint túlerőben lévő ellenfél ellen vívott erők harcéljárása – *tudatosan defenzív fellegű volt. Az angol haderő gyalogsága tehát magas fokon képzett (lökiképzés), jól felszerelt (huzagolt puskák, lovagló tüzérség), de kis létszámú, kis harcászati egységekben bevetett erő volt.* A kétsoros

³⁹ Uo. II. k. 131., 400., ill. 402-403. o.

⁴⁰ Haythornthwaite, Philip J.: *Weapons Equipment of the Napoleonic Wars.* Arms and Armour Press, London, 1996. 18. o.

⁴¹ Richard Holmes: *A napóleoni háborúk kora.* Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 16. o.

⁴² Thompson, Julian: *Hadvezérek* Guliver Kiadó, Budapest, 2007. 35. o.

⁴³ Feleki László: *Napoleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 131., 400. és 402-403. o.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

vonala alkalmazása fajlagosan 50%-kal növelte a tüzerőt, ugyanakkor csökkentette a rohamállóságot. Ez is indokolta a terep defenzív célú kihasználását, ami az angol harcászat sajátja volt.

ANGOL PARTRASZÁLLÓ MŰVELETEK (1805-1854)⁴⁴

1. sz. táblázat

MŰVELET HELYE	IDŐPONT	DESZANTOLT ERŐ
Capetown	1805. 08.	7 gyal. ezd.; 1 sz. drag.; 3 tü. üteg
Buenos Aires	1805. 08.	1 gyal. ezd.; 1 sz. drag.; 1 tü. üteg
Hannover	1806. 01.	3 gyal. dd.; 3 tü. üteg
Nápolyi Királyság	1806.	6 gyal. dd.; 3 tü. üteg
Calabria, Maida	1806. 06.	3 gyal. dd.
Buenos Aires	1807. 06.	4 gyal. dd.
Koppenhága	1807. 08.	2 gyal. ho.; 1 lov. dd.; 3 k. löv. dd.
Svédország	1808. 04.	8 gyal. z.; 1 lov. e.
Lisszabon	1808. 07.	6 gyal. dd.; 2 lov. oszt.; 3 tü. üteg
Portugália	1808. 10.	3 gyal. ho.; 2 lov. ezd.; 7 tü. üteg
Mondego öböl (Portugália)	1808. 08. 01.-05.	6 gyal. dd., 1 lov. o., 3 tü. üteg (9000 fő)
Coronna (Spanyolo.)	1808. 11.-12.	5 gyal. dd. (1 k.) 1 lov. dd.
Walcherra Island (Antwerpen)	1809. 07.	4 gyal. ho.; 5 gyal. dd.; 1 lov. dd; 17 tü. üt.
Portugália	1809. 07.	3 gyal. z. 1 tü. üteg
Portugália	1809. 08.	2 gyal. ho. (1 k.); 18 tü. üteg
Barrosa (Spanyolo.)	1812. 11.	12 gyal. z.
Bergenop Zoom (Hollandia)	1813. 12.	4 gy. dd.; 1 lov. ezd.
Spanyolo. keleti partvidéke	1814.	2 gyal. ho.
New Orleans	1814. 12. 20.	2 gyal. ezd.; 4 tü. üteg
Aland-szigetek (angol)	1854. 08. 07.-15.	10000 fő gyalogság, 65 hajóval
Petropavlovsk (angol)	1854. 09. 01.	2100 fő gyalogság, 6 hajóval
Szevasztopol (angol)	1854. 09. 07.	67000 fő (gyal.+tü.+lov.), 389 hajóval

Rövidítések: sz. – szakasz; drag. – dragonyos; gy. dd. – gyalogos dandár; k. löv. dd. – könnyűlövész dandár; tü. üteg – tüzer üteg; lov. dd. – lovas dandár; lov. ezd. – lovas ezred

A kis létszámú angol expedíciós seregek erőtakarékos, defenzív hadviselést folytattak Spanyolországban, amelynek **haditechnikai feltételrendszerét is a tengeri szállítás**

⁴⁴ Johnson, Ray: Napoleonic Armies Arms & Armour, London, 1984. 137-138. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

szabta meg. Természetes, hogy a hajókon szállított haderő többségében *könnyű löveg-anyagot* – azon belül nagyarányú lovagló tüzérséget – és *könnyű lovasságot* rakott ki a kis létszámú gyalogság támogatására. Ez az elsődleges oka hadviselésük defenzív jellegének. Spanyolországban az angolok sok esetben megerősített támpontokat, beásott védelmi vonalakat is építettek a gyalogság számára.⁴⁵ Jellemző volt hadviselésükre az épített védőművekre való támaszkodás és a haditengerészet szempontjából fontos partszakaszok birtoklása is (például Gibraltar). A jól tagolt, defenzív védelmi állások megválasztása túlmutatott a harcászati szinten, mivel Waterloonál Wellington **„nem hagyta ki a lehetőségek közül azt sem, hogy a tengerpartra kell visszavonulniuk, s akkor már csak a behajózás művelete van hátra.”**⁴⁶

A huzagolt fegyverek kizárólagos elterjedésének folyamata az angol haderőben sem zajlott le a napóleoni háborúk során, erre egészen a krími háborúig (1853-1856) kellett várni. „Anglia, mint a korszak vezető ipari állama, korán felismerte a huzagolt fegyverek jelentőségét. Ennek köszönhetően **a szigetországban több huzagolt csövű fegyvert gyártottak, mint a világ többi államában együttvéve.** A (krími háborúban) harcoló csapatok már szinte kivétel nélkül az új, Enfield M1852, M1853 típusú huzagolt puskákkal voltak felszerelve.”⁴⁷ Ugyanebben a háborúban az orosz haderőben a huzagolt fegyverek aránya mintegy 2%, miközben a nyugat-európai haderők – igaz csak könnyű alakulataikat – 25-33% közt látták el huzagolt fegyverekkel.⁴⁸ A krími háborúban az angol haderő **„vontcsövű, 800 méter tűzhatású puskákkal felszerelt, laza formációkkal támadó kötelékeit az ellenfél csak fedezékek segítségével tudta feltartóztatni,** mert a 150-250 méter hordtávolságú, simacsövű fegyverek használatára és a szuronyrohamra szoktatott zárt alakzatok rendre alulmaradtak a nyílt küzdelemben. Csak a lövészgödrökkel, futóárkokkal és sáncokkal körbevett erődök voltak képesek tartós védelemre.”⁴⁹

3.3.2. Az amerikai haderő

Az **amerikai haderő** már a függetlenségi háború során a huzagolt fegyverekkel ellátott **könnyűgyalogság csatárláncban vívott harcászati** állította szárazföldi hadviselése középpontjába. Amikor később, a napóleoni háborúk időszakában, 1814. december 20-án az angolok 7.000 katonát tettek partra New Orleans közelében, az amerikai csapatok hatékony harcát ismét a huzagolt fegyverek tették lehetővé.

Az **amerikai polgárháborúban** harcoló gyalogság az előrenyomulást követően lőtávra megállt és célzott lövésekkel tüzelni kezdett, lehetőleg fedezékből. „A polgárháborús ütközet **nagyon nagymértékben puska**csata volt... A polgárháborús ütközeteket az

⁴⁵ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 44. o.

⁴⁶ Feleki László: Napoleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. III. k. 333. o.

⁴⁷ Zichermann István: A krími háború. Anno Kiadó, Budapest, 2009. 45. o.

⁴⁸ Uo. 37. o. illetve Csikány Tamás – Eötvös Péter – Németh Balázs: A szabadságharc kézi lőfegyverei 1848-1849. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2012. 82-84. o.

⁴⁹ Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2009. 20. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

erős puskatűz és a tábori erődítések gyakori jelenléte jellemezte. A két fél első vonalai között hosszú időszakokon át folyhatott a tüzelés anélkül, hogy egyik vagy másik fél mozdult volna, abban a reményben, hogy **a tűz tömege végül meghátrálásra fogja készíteni az ellenséget**... Szuronyrohamot ritkán hajtottak végre.⁵⁰ Közelharc ezáltal alig volt, erre csak abban a ritka esetben került sor, ha kifogyott a gyalogság vagy a tűzéréség löszere. A polgárháború tüzerő alapú gyalogsági harcászatát jelentős mértékben határozta meg a huzagolt puskák 3-400 méteres hatásos lőtávolsága és pontossága, illetve az északi és a déli gyalogság fegyverei közti különbség. Előbbiek huzagolt, utóbbiak főként 100-150 méter lőtávolságú sima csövű fegyverekkel küzdöttek. „A tűz hatását, legyen az akár puska-, akár ágyútűz, erőteljesen mérsékelte a **tábori erődítések** ásása, ami a háború elején hamar elkezdődött, és a háború elhúzódásával általános gyakorlattá vált... Ástak, ha egy állás védelmére kaptak parancsot. Ástak, amikor támadó előrenyomulás közben az ellenség tüze kezdett hatásossá válni. 1863 után az árokásás szervesen hozzátartozott minden csataterhez, és azokon, amelyekben a védekező fél számított a küszöbönálló támadásra, már kifejezetten bonyolult tábori erődítéseket kubikolt össze.... **A beásás** a harc magától értetődő előkészületévé vált mindkét hadseregnél, bár **a Konföderációénál, amely kevésbé engedhette meg magának a huzagolt csövű puskával közlőlő sortűzek okozta emberveszteséget**, talán még nagyobb mértékben.”⁵¹ Ebben a háborúban – hasonlóan a krími háborúhoz – még csak a simacsövű fegyverekkel ellátott, kisebb lőtávolsága miatt defenzív harcra kényszerített fél eszköze volt a csapatok beásása. Ekkor még a huzagolt fegyverekkel ellátott támadók áttörhették a fejletlenebb, simacsövű fegyverekkel harcolók vonalát, emellett a lovasság kötelékei megkerülhették az árkokat. (Néhány évvel később az európai háborúk nagy csatáit (1866 - Königgratz, 1870 – Sedan) a hátultöltő puskák korábbiak többszörösére fokozott tűzgyorsasága döntötte el, illetve már csak néhány évtizedre vagyunk 1890-től, amikor az egyszerre hat államban rendszeresített *Maxim-géppuska* elterjedése megindította azt a folyamatot, amely véglegesen elmerevítette a hadviselést és egy újabb hadviselési válságkorszakot okozott.)

AMERIKAI PARTRASZÁLLÓ MŰVELETEK (1861-1865)

2. sz. táblázat

MŰVELET HELYE	IDŐPONT	DESZANTOLT ERŐ
Belmont, Missisipi (é. amerikai)	1861. 11. 07.	3100 fő, 5 gyal. e.; 2 lov. szd.; 1 üt. tü.
Port Royal (é. amerikai)	1861. 11. 07.	12653 fő gyal.; 77 hajóval
Chesapeake-öböl, Virginia-	1862. 05. 10.	121000 fő gyal.; 14600 ló;

⁵⁰ John Keegan: Az amerikai polgárháború. Akadémiai kiadó, Budapest, 2012. 490-491., ill. 496-497.

O.

⁵¹ Uo. 357-359. és 493-494. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

félsziget (é. amerikai)		1150 szekér; 44 tü. üteg (264 ágyú) 231 hajóval
Fort Hindman	1863. 01. 09.	1500 fő
James sziget, Dél-Karolina (é. amerikai)	1863. 07. 16.	3800 fő
Jacksonville (é. amerikai)	1864. 02. 07.	2 gyal. e. 1 gyal. dd.
Dauphin-sziget (é. amerikai)	1864. 08. 03.	3300 fő gyalogság
Fisher-erőd (é. amerikai)	1864. 12. 24.-27.	1000 fő gyalogság
Fisher-erőd (é. amerikai)	1865. 01. 14.	8000 fő gyalogság, 56 hajó

Rövidítések: gy. dd. – gyalogos dandár; lov. szd. – lovas század; tü. üteg – tüzér üteg; lov. dd. – lovas dandár.

Az amerikai polgárháborúban a gyalogság hadászati szintű mozgékonyosságát nagymértékben fokozta a tengeri, illetve a folyami szállítás. A mintegy 670 hajóegységet mozgósító haditengerészet szállítási kapacitására alapozva jelentősen növelték a háború során a gyalogság mobilitását, amikor öt év alatt 36 nagyobb (hadosztály szintű) és 46 kisebb (ezred erejű) partraszálló művelet során juttattak ki erőket az ellenfél mögöttes területeire, összesen mintegy 400.000 fő erővel.⁵² A hajón szállítás ugyanakkor befolyásolta a gyalogságot támogató elemek jellegét is: a gyalogságot kis létszámú könnyűlovassággal és könnyű tüzérséggel kellett támogatni.

3.4. A GYALOGSÁGI SZERVEZETEK LŐKÉPESSÉGÉNEK ÉS HADÁSZATI MOZGÉKONYSÁGÁNAK JELLEMZŐI

3.4.1. A gyalogsági szervezetek löképesességének eltérései

A *haditechnikai fejlődés* (vontcsövű fegyver megjelenése) folyamatának eredményeképpen alapvetően megváltozott a *gyalogság harcelfjárása*, és a tömegtűz helyett a célzott lövés térhódítása következett be. A napóleoni háborúk során ezáltal megváltoztak a gyalogsági szervezetek is, amelyet a könnyűgyalogság számarányának növekedése mutat meg. Amíg a Nagy Frigyes korában folytatott gyalogsági kiképzés az alaki mozdulatok – menet és fordulatok – illetve a gyors töltés besulykolására helyezte a súlyt, addig a *napoleon-korabeli gyalogságok könnyű elemei* (vadászok, könnyűlövész-alegységek) már a lökiképzés fokozására (célzott lövés leadása) törekedtek. Ez eltérő mértékben valósult meg a különböző nagyhatalmak haderőinél – természetesen annak függvényében is, hogy az

⁵² Roth, Patrick H.: Sailors as Infantry in the U.S. Navy.
http://www.history.navy.mil/library/online/naval_infantry.htm

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

adott katona a sorgyalogság, vagy a könnyűgyalogság tagja volt-e. Az, hogy a sorgyalogságot egy valóban hatékonyan alkalmazott, biztosított-támogatott oszlop harcrendbe szervezhetők-e a csata során, a könnyűgyalogság haderőn belüli mennyiségétől függött. A felállítható könnyűgyalogság mennyisége pedig **a hadiipar huzagolt csövű puskák, illetve új gyártású, magas löszabatosságú puskák gyártására való képességétől**, illetve – a rendelkezésre álló lőpor és lőszer függvényében – **a professzionális lökiképzés megvalósíthatóságától** függött.

A NAGYHATALMAK HADERŐINEK GYALOGSÁGI LŐKÉPESSÉG ADATAI
(1805-1810)⁵³

3. sz. táblázat

Állam	Haderő létszáma (békeidő /háborús időszak)	Egy fő eső puskagyártás évente	Gyalogság összetétele (könnyű/ nehézgyalogság)	Kiképzés során leadott lövések (évente)	Sima csövű puskapontossága	Huzagolt (nagy pontosság) fegyverek aránya	Összegzett löképeség fő jellemzői
Anglia	80 - 150000	1,33	9 k. löv. ezd. (25%)	60	58%	magas	Jelentős pontlövő képesség
			27 gyal. ezd. (75%)	50		-	
Franciaország	250 – 350000	0,25	27 k. löv. ezd. (23%)	40	50%	közepes	Pontlövés és tömegtűz
			90 gyal. ezd. (77%)	30		-	
Oroszország	290 - 600000	0,2	22 k. löv. ezd. (18%)	12-30	27-32%	csekély	Csak tömegtűz
			97 gyal. ezd. (82%)	6		-	

A 3. számú táblázat alapján az angol gyalogság 25%-át, a francia gyalogság 23%-át, illetve az orosz gyalogság 18%-át képezte a *könnyűlövész csapatnem*.⁵⁴ A csapatnemek száza-

⁵³ Napoleon, his armies and enemies. Musketry.

http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_2.htm és

http://www.napolun.com/mirror/napoleonistyka.atspace.com/foreigners_British_army.htm továbbá

Csikány Tamás – Eötvös Péter – Németh Balázs: A szabadságharc kézi lőfegyverei 1848-1849. Koszuth Könyvkiadó, Budapest, 2012. 99. o.

⁵⁴ Megjegyzendő, hogy a speciális feltöltöttségű és diszlokációjú angol haderőszervezet külön számítási metódust követel meg. Amint arra a későbbiekben a részletes szervezet-elemzésben kitérünk, a nehézgyalogságot képviselő ezredekben belül is voltak könnyűlövész alegységek. A 186 angol zászlóaljából a 60. ezred 7-et tett ki, a 95. ezred 3-at, a további 7 könnyűlövész ezred (43., 51., 52., 68., 71., 85., 90.) esetében 4 zászlóaljjal számolhatunk. A vizsgált időszak végén az angol haderő összesség-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

lékos arányai közti különbség ugyan megad egy jellemző sorrendet, ám az itt kimutatott számszerű eltérés önmagában még nem mutatja meg a lényeges különbséget. A könnyűlövész erők összességét figyelembe véve, *államonként jelentős mértékben eltérő volt a vontcsövű fegyverekkel való ellátottság* mértéke: a legtöbb ilyen fegyver az angoloknál került kiosztásra, míg a franciák közepes, az oroszok pedig gyenge eredményeket értek el ezen a területen. Általában *eltérő képet mutatott az új gyártású, jó állapotú, magas löszabotosságú simacsövű fegyverekkel való ellátottság is*. Az angoloknál ez a mutató magas értékű volt, a franciáknál átlagos, az orosz haderő viszont elöregedett, pontatlan löfegyverekkel volt ellátva, azaz esetükben igen alacsony volt az évente egy főre eső új puskák száma. De még új fegyverek esetén is *eltérő volt az egyes hadviselő államok fegyvergyárjai által kibocsátott puskák minősége – gyártási pontossága, ezáltal löszabotossága – is. Mindez együttesen már jelentős mértékben növelte a haderők könnyűlövész képességei között mutatkozó eltérést*. Ha ehhez még azt is számításba vesszük, hogy a *lövészek kiképzettsége között is jelentős különbségek mutatkoztak* (az angol könnyűlövész és az orosz sorgyalogos között egy nagyságrend!), akkor nyilvánvalóvá válik, hogy **a hagyományos sorgyalogság könnyűlövészekkel való felváltása/kiegészítése terén az egyes hadviselő államok egymástól gyökeresen eltérő eredményeket értek el**. Mindezek következtében **a gyalogsági harc eljárás korszerűsítésének folyamata** a századforduló és 1865 között **államonként jelentős eltérésekkel zajlott le**. Így a **napóleoni háborúk során a korszerűsítés különböző fokán álló gyalogságok harcoltak egymással**.

Az orosz haderő a vázolt körülmények között jogosan ragaszkodott 1812-ig a vonalharcászati módszereihez – és ennek oka nem a tábornoki kar konzervatívizmusaiban keresendő. Ugyanakkor az angol haderő bátran emelhetett tömegméretűre könnyűlövész alakulatait, egész ezredeket látva el huzagolt fegyverrel. A francia haderő e két modell között helyezkedett el, arányosan kombinálva a szuronyrohamra épülő oszlop-harcászatot a puskázó csatárlánccal.

3.4.2. A gyalogsági szervezetek hadászati és hadműveleti mobilitása

A napóleoni háborúk angol gyalogsági harc eljárásainak összehasonlító értékeléséhez meg kell vizsgálni **a porosz-orosz, a francia és az angol típusú gyalogságok hadműveleti/hadászati mobilitása közti különbségeket** (4. sz. táblázat). Bizonyos értelemben ugyanis önellentmondás, hogy a gazdasági és ipari szempontból legfejlettebb állam gyalogsági hadviselése a leginkább defenzív, a gyalogsággal együttműködő tüzérsége és lovassága pedig kis és könnyű kötelékeket sorakoztat fel. A kis létszámú könnyűlovassági

gében 38 könnyűlövész zászlóaljából és 148 nehézgyalogos zászlóaljából állt. A nehézgyalogos zászlóaljak számából levonva a honi és gyarmati állomásoztatás területvédelmi és megszálló zászlóaljakat, elfogadhatjuk a szakirodalomban megjelölt 27 gyalogezrednyi mennyiségét. Infantry Organization, Tactics and Combat during the Napoleonic Wars (1)
http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_4.htm

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

és könnyűtüzérségi kötelékekkel támogatott, haditengerészeti deszantként partra tett gyalogsági csoportosítások alkalmazásának elsősorban földrajzi okai voltak, hiszen Angliát csak hajón hagyhatta el a bevetni kívánt kötelék. Ilyen módon tehát áttételesen a földrajzi tényező, közvetlenül pedig a hajón történő szállítás tömeg-térfogató optimumának keresése korlátozta az angol szárazföldi haderő nehézlovassági fejlesztéseit, illetve tábori tüzérségének számszerű szaporítását. Ez a támogatási háttér, illetve a hajón történő szállítás létszámkorlátai határozták meg a gyalogság harcászatiát. *Ugyanakkor rá kell mutatni arra, hogy a katonai erő nagy távolságra való kijuttatásában az angol haderő messze a nehezes és nagyszámú tüzérsége miatt lassan és kis távolságra felvonulni képes porosz-orosz, illetve a mozgékonyabb magasabb fokán álló, nagyarányú lovassággal és mozgékonyabb tüzérséggel rendelkező francia haderő felett állt. Gyalogsági kötelékeit az angol haderő egy nagyságrenddel nagyobb távolságra volt képes hatékonyan eljuttatni – és ott ellátni – mint a franciák vagy az oroszok, illetve poroszok.*

A GYALOGSÁGOK HARCÁSZATI KÉPESSÉGEINEK ÉS HADÁSZATI-HADMŰVELETI MOZGÉKONYSÁGÁNAK JELLEZŐI A 19. SZÁZAD ELEJÉN

4. sz. táblázat

Állam	Kézifegyver ellátottság	Könnyű/ nehéz (sor) gyalogság aránya és szerepe	Hidegfegyverek és puskatűz aránya és szerepe a harcban	Hadműveleti mozgékonyosság a támogató elemek figyelembevételével
Anglia	Szövetségesei támogatására és ellátására is képes, magas a huzagolt fegyver arány	Jelentős a könnyű gyalogság aránya és szerepe	Szinte kizárólag puskatűzre épít, jelentős pontlövő képességgel bír	Dandárszintű erőket tesz partra <i>nagy távolságú szállítást</i> követően, hajóról. Kevés tüzérséggel és könnyűlovassággal támogatott <i>kötelékei hajón könnyen szállíthatók.</i>
Franciaország	Saját ellátására képes, alacsony a huzagolt fegyver arány	Kis mennyiségű könnyű gyalogságát jól kombinálja a nehézgyalogsággal	Puskatűzre és szuronyrohamra egyaránt épít, csekély pontlövő képességének fontos szerepe van a harcéljárásban	Közepes mennyiségű mozgékony tüzérséggel és nagyarányú mobil lovassággal támogatott <i>kötelékei szárazföldön, közepes távolságon mozgékonyak.</i>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

Orosz-ország	Saját ellátására is csak zsákmányolt és szövetségéstől	Könnyű gyalogság aránya és szerepe jelentéktelen, felszereltsége gyenge	Tömeges puskatüzre és szuronyrohamra épít, a pontlövő képességének nincs szerepe a harcéljárásban	Nagy mennyiségű nehézkes tűzérsséggel és kis arányú mobil lovassággal támogatott kötelékei csak <i>lassú és kis távolságon végrehajtott felvonulásra</i> képesek.
Porsz-ország	átadott fegyverekkel kiegészítve képes, az orosz népfelkelő lov. és gyal. hidegfegyverekkel harcol, huzagolt fegyver jelentéktelen mennyiségű			

Ez olyan peremterületeken (Spanyolország, Krím) tette lehetővé hatékony hadviselés – majd kedvező esetben erőfejlesztés – folytatását, amelynek földrajzi (megközelítési-ellátási) adottságai az ellenfél számára kedvezőtlenebbek voltak, mint a hajókra támaszkodó angolok számára. Ugyanakkor az adott angol könnyűgyalogsági struktúra és annak támogató elemei a kor legmagasabb színvonalú katonai felszerelésével voltak ellátva. Megjegyzendő továbbá, hogy az angol hadiipar erő kifejlesztésének fő színtere a nagyértékű haditechnikai eszközök (hadihajók, hajtűüzérség) előállítására területén bontakozott ki.

4. A GYALOGSÁG ALKALMAZÁSA A KORSZAK JELENTŐSEBB CSATÁIBAN

4.1. A VONALHARCÁSZAT ELDÖNTETLEN CSATÁI

4.1.1. Malplaquet, 1709

A malplaqueti csatára 1709. szeptember 11-én került sor a spanyol örökösödési háború során.⁵⁵ A 68.000 főt – azon belül mintegy 43.000 gyalogost, 25.000 lovas és 120 ágyút – felvonultató császári szövetséges haderőt Savoyai Jenő vezette.⁵⁶ A francia sereg – 65.000 gyalogos, 25.000 lovas és 80 ágyú – élén Villars főparancsnok állt. Az összecsapást Villars marsall kezdeményezte *az ostromlott Mons felmentésére tett kísérlet részeként*. A nyíltszíni küzdelemre tehát *egy erődítmény elfoglalásáért vívott harccal összefüggésben* került sor. A tervek szerint a *franciák és a szövetségesek egyaránt védelmi harc megvívására törekedtek, ezáltal a két felvonult sereg – egy-egy kisebb tűzérsségi párbajtól eltekintve – szeptember 9-10-én tétlenül várakozott Malplaquet térségében*. Végül a szövetségesek szánták el magukat a támadásra. A kétnapos várakozás ideje alatt azonban a franciák tábori erődítések alkalmazásával kitartó védekezésre rendezkedtek be: *vonalaik előtt sáncokat emeltek, árkokat ástak, fatorlaszokat emeltek*. A francia balszárny elleni első

⁵⁵ André Corvisier: La bataille de Malplaquet 1709 Economica, Paris, 1997.

⁵⁶ Zachar József: Csata, hadvezérek, katonák a XVIII. században Tankönyvkiadó, Budapest, é.n. 72. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

szövetséges hadmozdulat, amely mindössze negyedórás tüzérségi tüzelőkészítést követően gyalogos rohamok sorozata volt, reggel héttől tizenegy óráig tartott és – a beásott ellenfél gyalogságának sortűzei által okozott magas veszteségek ellenére – végül részleges sikerrel járt. A kezdeti eredményeket délre sikerült elmélyíteni, a franciák a balszárnyon hátrálni kezdtek. Azonban a francia hadak eredeti állásaikból kiszorítva is fegyelmezetten harcoltak, hadrendjüket nem sikerült megbontani. Sőt, a franciák hadrendjük közepéről erősítéseket csoportosítottak át a balszárnyra és többé-kevésbé stabilizálták a helyzetet, lelassítva a szárny hátravonásának ütemét. A szövetséges támadás döntő súlya a továbbiakban már a francia jobbszárnyra nehezedett, míg középén továbbra is csak erélytelen tűzváltás történt. Délre azonban fordulat állt be az addig eldöntetlen küzdelemben: a szövetségesek a francia jobbszárny ellenében is fölényre tettek szert. A francia bal- és jobbszárny külön-külön fegyelmezett visszavonulásba kezdett. Kora délután a szövetségesek áttörése (a tartalékok korábbi balszárnyra vezénylése miatt meggyengült francia középén is) eredményre vezetett. Első lépcsőben 15 zászlóaljnyi gyalogság támadott itt, majd ezek harcát támogatta az eddig tartalékban lévő szövetséges lovasság. A gyalogság és lovasság együttes bevetésének eredményeképpen helyenként sikerült a francia közép vonala mögé kerülni, amikor az eleve gyenge gyalogsági harcrenden a szövetséges gyalogság által ütött réseken áthatoltak a szövetséges lovasság kisebb csoportjai „és azok háta mögött felfejlődve, rábírták azok védőit, hogy sáncaikat elhagyják.”⁵⁷ Ekkor azonban ezen a terepszakaszon kezdetét vette a lovassági erők kölcsönös és hullámzó bevetése, melynek során a francia gyalogsági vonal áttörésére kiküldött szövetséges lovasságot többször visszaűzték. Végül azonban a francia közép is hátrálásra kényszerült. Délután kettőre a francia hadvezetés az általános visszavonulás, a csata megszakítása mellett döntött. Az elszenvedett veszteség végül mintegy 14.000 francia (3.000 halott, 8.000 sebesült, 3.000 fogoly) és 24.000 szövetséges (8.000 halott, 16.000 sebesült) volt. A csatában a győztes sereg erőinek 35%-át veszítette el, így lényegében maga is közel került a felbomláshoz. Üldözésre a „győztes” fél rendkívül nagyarányú veszteségei miatt lényegében nem került sor. A győztes szövetségesek később bevették Mons várát.

4.1.2. Mollwitz, 1741

A Nagy Frigyes által vezetett 21.600 fős porosz hadsereg 1741. április 10-én Mollwitznál támadta meg a Neipperg tábornoszernagy által vezetett osztrák sereget. Frigyes mindössze 4.600 lovassal, ám 50 ágyúval vonult fel a csatához. Az osztrák sereg 22.000 főből állt, 6.800 lovassal és mindössze 19 löveggel. Ilyen módon lovasokból az osztrákoknak, tüzérekéből és gyalogosokból a poroszoknak volt számottevően nagyobb erejük. A csata kezdeti szakaszában a poroszok még nem is remélték a győzelmet. Ugyanis a császári lovasság vértesei és dragonyosai – összesen mintegy 5.000 lovasból képezett támadó csoportosítás – vágtában rohamozták meg a poroszokat, majd megfutamították a jobbszárny porosz

⁵⁷ Denison, George Taylor: A lovasság története Dürer reprint kiadás, Budapest, 1992. 244. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

lovasságát. Ezt követően az osztrák lovasság a porosz gyalogság szabad szárnya ellen fordult. Ennek a rohamnak a hatására hagyta el a csatateret maga II. Frigyes is, akit az addig második vonalban, tartalékban maradt magyar huszárok vettek üldözőbe és kíséretének több tagját el is fogták. A királyt is csak a kora tavaszi sötétedés mentette meg. Miu-tán az uralkodó kisebb kísérettel elhagyta a harcmezőt, a parancsnokság Schwerin herceg kezébe került, aki támadásra vezette a porosz gyalogságot. Habár az első támadás nem vezetett eredményre, a herceg késő délután újabb támadást kísérelt meg. A porosz gyalogság tűzerejének köszönhetően ekkor fordulat állt be, mivel a fém töltővessző alkalmazása következtében igen gyorsan ismétlődő porosz sortűzek megbontották az osztrák gyalogság hadsoraikat. A porosz gyalogság vonala elleni osztrák lovassági ellentámadásra sem nyílt lehetőség, mivel „*a rendkívül gyorsan lövő porosz gyalogsággal szemben Neipperg nem látta tanácsosnak bevetni lovasságát*, tűzérége pedig még nem érkezett a helyszínre.”⁵⁸ Ennek következtében az osztrák gyalogság harcát sem támogatta tűzérés. Estére a csata – részben a nehézkesen felvonuló osztrák tűzérés késlekedése, az erős porosz tűzérés jelenléte, részben pedig a hatásos porosz gyalogsági sortűzek következtében – eldőlt, s az osztrákok visszavonultak. A véres csata este hétig tartott és a poroszok győzelmével végződött. Frigyes azonban nem tudta kiaknázni győzelmét. Képtelen volt üldözésbe kezdeni, mivel lovasságát a csata során szétszórták, míg az ellenfél alkalmazható állapotban maradt. Az osztrák lovasság fedezte a gyalogság menekülését s a poroszoknak nem volt friss lovasságuk az üldözéshez. A poroszok 4.600 fő (22%-os) veszteséget szenvedtek el halottakban és sebesültekben, míg az osztrákok csak 4.000 főt (18%). A csata megnyerését a porosz király elsősorban jelentős tűzerejű, a korábbi időszakhoz képest megnövekedett tűzgyorsaságú gyalogságának köszönhetette. Ugyanakkor *a rendezetten visszavonuló osztrák sereg a közeli Neisse várába vonult, ahol feltöltötte készleteit és védelembe ment át*. Frigyes jelentős veszteséget szenvedett serege viszont ellátás nélkül maradt, miközben kedvező állást elfoglaló ellenfele folyamatosan veszélyeztette ellátási vonalait. Így a kedvezőtlen körülmények kényszerítő hatása alatt „a porosz király erőinek kockáztatása helyett szövetséget kötött...”⁵⁹

4.2. A FERDE CSATAREND ALKALMAZÁSA

4.2.1. Hohenfriedberg, 1745

Nagy Frigyes porosz serege Hohenfriedberg és Striegau között 1745. június 4-én támadta meg Lotharingiai Károly főherceg osztrákokból és szászokból álló erőit. Az összesen 60.000 főt és 122 löveget számláló császári és szász seregek egy összesen 77.000 fős, 192 löveggel támogatott porosz sereggel álltak szemben a csata során. Hatkor megkezdődött a csata. „Honenfriedbergnél... Frigyes *ferde csatarendet alkalmazva* támadott.”⁶⁰ Első-

⁵⁸ Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. I. 414. o.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Roberts, Andrew (szerk.): A hadviselés művészete Kossuth Kiadó, Budapest, é.n. 95. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

ként az osztrák balszárnyon álló, a hajnalban megindított támadásnak köszönhetően sikeresen meglepett szászokkal csaptak össze a poroszok. A kissé előretolt állásban küzdő szászok megsegítésére az osztrákok mindössze lovasságuk egy részét tudták mozgósítani. Ezek támadását viszont sikeresen hártotta a porosz lovasság, sőt, az ellenfél üldözésébe kezdett. A porosz támadás során a nagy tűzerejű gyalogság és a jelentős számban felvonuló tüzérség együttes tevékenysége dominált. A porosz gyalogság nagy menetütemet diktálva nyomult előre támadása során, a „porosz gyalogosok menet közben leadott sortüzeikkel tudták elmélyíteni a tüzérségi tűz sikerét.”⁶¹ Frigyes gyalogosai nemcsak a frontális támadás során bizonyultak mozgékonyak, hanem a támogató lovasságától megfosztott szász gyalogsági hadrend átkarolása során is, amikor „a porosz gyalogság oldalba kapta a szász balszárnát.”⁶² A szász sereg gyalogsága megrendült és megfutamodott. A szászokat így hét órára szétverték a poroszok, még mielőtt Károly főherceg osztrák középhada és jobbszárnya beavatkozhatott volna a harcba. A csata hátralévő részében, a szász sereg legyőzése következtében a poroszok minden tekintetben erőfölénybe kerültek az osztrák erőkkel szemben.

A császáriak legyőzése után a poroszok az osztrák seregrész ellen fordultak. Kezdetben az osztrákok lovassága feltartotta a porosz vértések rohamát, míg a gyalogosok sikeresen állták a túlerőben lévő porosz gyalogság puskatüzét. Azonban egy óra múlva az osztrák lovasság alulmaradt a porossal szemben, így kénytelen volt visszavonulni. Ezáltal védtelenül maradt az osztrák gyalogság hadrendjének bal szárnya, amelynek felgöngyölítése érdekében a ferde csatarendbe fejlődött „porosz gránátosok haladéktalanul hozzákezdtek az átkaroláshoz – mire a császári-királyi gyalogzászlóaljok kitértek... A megrendült harcosok ellen ekkor lovasrohamot intéztek a poroszok. A császári-királyi hadak vonalai ezzel helyreállíthatatlanul szétszakadtak.”⁶³ Az osztrák sereg hadrendje összeomlott, az osztrák katonák menekülni kezdtek, illetve tömegesen adták meg magukat a poroszoknak. Az osztrák sereg maradéka általános visszavonulásba kezdett, a csata 9 órára véget ért. A császáriak és a szászok 18 löveget, továbbá 8.650 halottat és sebesültet, illetve 5.080 hadifoglyot – összesen tehát 13.730 embert – a poroszok ellenben csak 4.800 főt vesztek.

4.2.2. Kunersdorf, 1759

Az 1759. augusztus 12-én megívott kunersdorfi csata a hétéves háború egyik legnagyobb ütközete volt. Nagy Frigyes 48.000 fős, 280 ágyúval támogatott serege egy jelentősen nagyobb létszámú, mintegy 80.000 fős, 420 ágyúval támogatott orosz-osztrák sereggel

⁶¹ Zachar József: Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században Tankönyvkiadó, Budapest, é.n. 148. o.

⁶² Uo.

⁶³ Uo. 150-151. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

csapott össze itt.⁶⁴ A porosz sereg állománya 36.000 gyalogost, 13.000 lovast és 1.000 tüzért tett ki. Az orosz-osztrák sereg állománya 57.000 gyalogost, 17.000 lovast és 5.000 tüzért számlált. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a szövetségesek lovasságának 30%-át, gyalogságának 10%-át gyenge fegyverzetű irreguláris, népfelkelő alakulatok (kozákok, illetve horvát könnyűgyalogság) tették ki. Ilyen módon elsősorban az orosz-osztrák sereg gyalogsági és tüzérségi fölénye érvényesült, de számottevő volt az irreguláris könnyűlovasság túlsúlya is.

Az orosz-osztrák sereg a Frankfurt és Kunersdorf között elterülő magaslatokon, jól megerősített módon foglalt állást, gyalogságát 2–2 harcvonalban felállítva. Az oroszok állásaikat bőségesen látták el erősítésekkel, jobb- és balszárnyukat pedig helyenként ketős fatorlasszal. A Grosser Spitzberg hegyen emelt ütegeket bőven ellátták farkasvermekkel is.

A csata a poroszok szárnytámadásával kezdődött. Nagy Frigyes a támadást csak a kunersdorfi tóvonalról keletre szándékozott végrehajtani, mégpedig olyanformán, hogy a balszárny visszatartása mellett a Hühner-Fliess mentén előnyomuló elővéddel és a jobbszárnyhaddal, valamint egy hadtesttel a Mühl-Berg dombon álló ellenséges balszárnyat átkarolólag megtámadja, benyomja, s azután az egész ellenséges állást felgöngyölti. Frigyes elégtelen mennyiségű könnyűlovassága azonban nem végzett megfelelő mélységű felderítést, így az általuk véltnél sokkal erősebb és hosszabb orosz-osztrák balszárny helyzetét nem látták át megfelelő részletességgel. A nehézkes terepen a tervnek megfelelő átcsoportosítás meglehetősen hosszú időt vett igénybe, így 9 óra elmúlt, mire az új csoportosítást felvették. A terep miatt csak 11 óra tájban felvonult porosz tüzérség 700–1.400 méternyi távolságról megkezdte a félkör alakban körülvelt ellenséges balszárny lövetését.

Frigyes déli 12 óra 30 perckor parancsot adott elővéd-csoportjának a Mühl-Berg dombon álló ellenség megrohamozására. Az ellenséges állástól 100 méternyi távolsáig majdnem teljesen fedve, s így elszántan és rendben előnyomuló poroszok nem törődve az oroszok pusztító kartács- és gyalogsági tüzével, csakhamar szuronyrohammal visszavetették a Mühl-Berg dombon álló oroszokat és ott sikerült is megvetni a lábukat, sőt a kötelékek és a rend helyreállítása után támadásukat folytatva, egészen a Kuh-Grund horhos széléig jutottak előre. A poroszok nemsokára a Kuh-Grund horhosba is szálltak, azonban annak túlsó szegélyén már új orosz-osztrák vonal fogadta őket, amelynek szívós ellenállásán támadásuk ereje csakhamar megtört. A Kuh-Grund horhos mentén hosszantartó, ide-oda hullámzó elkeseredett, végeredményben azonban eldöntetlenül maradt harc keletkezett. A porosz támadás – kezdeti jelentős térnyerése ellenére – lényegében elakadt. A támadás elhúzódása időt adott az orosz hadvezetésnek arra, hogy mind több és több erőt rendeljen a jelentős erőkkel meg sem támadt orosz jobbszárnyról a Kuh-Grund dombokhoz, ahol egyre erősebb védelmi vonalat létesített. Eközben a porosz veszteségek az idő

⁶⁴ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001.<http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

előrehaladtával elérték a kritikus határt. A túlerejű orosz-osztrák hadak veszteségei is közel hasonló mértékűek voltak, azonban ez őket arányaiban kevésbé érintette.

Elérkezett a döntő pillanat: a porosz vezetésnek meg kellett fontolnia bekerítésre, illetve az orosz balszárny felgöngyölítésére vonatkozó céljai feladását és a visszavonulás megkezdését, vagy döntenie kellett a támadás további folytatásáról. Ha Frigyes ekkor megáll és megalégszik az ellenség addig elért visszavonulásával (ahogyan azt szűkebb törzse javasolta is neki), a csata döntetlen eredménnyel zárult volna. Frigyes azonban ezúttal túlbecsülte seregeinek erejét és végül a támadás mellett döntött. A gyalogság támogatásának érdekében átvezette lovasságának egy részét a jobbszárnyra s ott – *kis egységenként szétszórva az erőket a gyalogság vonalán* – támadásba küldte őket. Kezdetben a gyalogság harcát támogató lovasegységek harcba vetése sikert is aratott, ám hosszabb távon az erős ellenséges tüzérségi és gyalogsági tűz visszavonulásra készítette a lovasságot. Bánlaky szerint végső soron „a lovasság alkalmazására felette kedvezőtlen, sőt azt majdnem kizáró terepen végső ütőkártya gyanánt harcra rendelt porosz lovasság természetesen legkevésbé sem tudott a gyalogság válságos helyzetén segíteni és az a szerep és az a mód, amely itt a porosz lovasságnak, mint harctényezőnek alkalmazásánál megnyilvánult, valóban sajnálatraméltó.”⁶⁵ A lovasság teljes rendezetlenségben vonult vissza, súlyos veszteségeket szenvedve. A többszöri sikertelen támadás során hullámozó harcok utolsó mozzanataként a porosz csapatokat visszanyomták reggeli kiindulási helyzetükbe. Frigyes visszaemlékezése szerint „*A mai napon, délelőtt 11 órakor megtámadtam az ellenséget. ... Csapataim csodákat műveltek, de megszámlálhatatlanul nagy veszteségek árán. Embereimen erőt vett a zavar. Három alkalommal gyűjtöttem össze őket újra. A legvégén... vissza kellett vonulnom.*”⁶⁶

A poroszok az egész vonalon megkezdték a visszavonulást. Kezdetben ez rendezetten történt, mivel Frigyes tüzérségével továbbra is nyomás alatt tartotta a szövetségeseket. Mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A csata ekkor még döntetlenre állt. 6 óra tájban avatkozott bele a harcba az eddig tartalékolt osztrák lovasság, visszavetve a poroszokat. Hatékony porosz lovassági ellentámadásra – a korábban gyalogsági támogatásra harcra vetett lovasság veszteségei, illetve szétszóródása miatt – nem kerülhetett sor. A szövetséges lovasság üldözésre alkalmas könnyebb része – horvát könnyűlovasság, osztrák dragonyosok, orosz kozák és reguláris lovasság – indult támadásra és szétszórta a porosz sereg maradványait, amely menekülni kezdett. Az eleinte osztrák dragonyosok, később azonban már csak az alacsonyabb harcértékű könnyűlovas kozákok által üldözött poroszok tömegei este teljes felbomlásban érkeztek a Görlitz melletti Odera hidakhoz, ahonnan a következő napon a folyón átkelve, Reitwein mellett vonultak táborba. Az orosz-osztrák vezetés – tekintettel saját jelentős veszteségeire – csak másnap adott parancsot a szövetséges seregnek az Oderán való átkelésre, ahol az Frankfurtól délre megállapodott.

⁶⁵ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001.<http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html> Töprengések.

⁶⁶ II. Frigyes király levele Berlinbe a csata után.

A poroszok hadműveleti szintű üldözésére nem került sor. Néhány nap múlva ismét 30.000 főre növekedett a porosz haderő létszáma.

A szövetségesek halottakban és sebesültekben 15.000 főt – 5.000 halottat és 10.000 sebesültet vesztek, míg a poroszok közel 20.000 embert – 6.000 halottat és 13.000 sebesültet –, illetve 172 ágyút. A szövetségesek összes vesztesége tehát csak mintegy 3.000 fővel volt kevesebb, mint a csatavesztes poroszoké. Ám százalékokban kifejezve a szövetségesek állományuknak csak 20%-át, ellenben a poroszok majdnem 39%-át veszítették el. Lényegében ez az arányaiban magas veszteség vezetett el a porosz visszavonulás kényszeréhez. Kétségtelenül a poroszok hagyták el a csatateret és elvesztették tüzérségi anyaguk döntő többségét, ám az üldözésükre induló lovasság döntő többsége olyan irreguláris erő volt, amely inkább csak a menekülő ellenfél nyugtalanítására és – egy bizonyos távolságig – folyamatos mozgásban tartására volt alkalmas, mintsem az üldözés során végrehajtott hatékony felörlésére vagy fogságba ejtésére.

4.3. A ROHAMHARCÁSZAT GYŐZELME A VONALHARCÁSZAT FELETT

4.3.1. Austerlitz, 1805

1805. december 2-án került sor az austerlitz csatára. Az egyesített osztrák-orosz seregek – együttesen 90 ezer ember – már november végén elindultak a Duna felé, hogy áttörjék a franciák jobbszárnyát. Ennek hírére Napóleon egy 75 ezres sereggel felvonulva a morvaországi Austerlitz alatt várta be a szövetségeseket. A csata során az oroszok 40.000 katonával támadták a franciák jobbszárnyát, az osztrákok 16.000 fővel a derékhadát és további orosz erők – mintegy 14.000 fő – a balszárnyat. Napóleon Soult marsallt 20.000 gyalogosal indította támadásra, hogy a Pratzen-fennsíkon felálló gyenge szövetséges középhadát szétzúzza. „A csata megvívásához a franciák oszlopban, illetve rajláncban, míg a szövetségesek vonalalakzatban álltak fel.”⁶⁷ **A francia könnyűgyalogság csatárláncai meghatározó szerepet játszottak a csata során.** „Az egész csata legfontosabb összecsapásában... Vandamme hadosztálya Soult hadtestéből indult a szövetséges centrum szétzúzására. Harcrendjében... a sorgyalozegredek egymás mellett felállva zászlóaljanként két vonalat képezve haladtak, míg **előttük a 24. könnyűgyalozegred csapatai csatárláncba bontakoztak.**”⁶⁸ Soult elfoglalta a fennsíkot és meg is tartotta. A szövetséges erőket így csakhamar kettészakították a franciák, majd a fennsíktól északra és délre is nagy erőkkel támadást indítottak. A franciák, áttörve ellenfelük harcrendjén, hátulról is támadták annak derékhadát. Egy visszavonuló seregrészt egyenesen a mocsárba nyomtak. Ennek eredményeképpen a szövetséges haderőt részben bekerítették és felmorzsolták, részben megfutamították. Austerlitznél – **a közel egyenlő haderő létszámok és a mindkét oldalon hasonló mennyiségű ágyú** ellenére – nem alakult ki kiegyenlített küzdelem, mivel az

⁶⁷ Fűzi Imre (szerk): Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig. Tankönyv. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986. 51. o.

⁶⁸ Nagy István: Az austerlitz csata. www.aetas.hu/2001_2/2001-2-06.htm

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

oroszek még egyáltalán nem ismerték a francia hadviselést. A vonalharcászatban alapuló orosz hadviselés alul maradt a francia rohamharcászattal szemben. Az itt elszenvedett 11.000 fős orosz veszteség jelentékeny volt. A franciák fölényesen megverték az oroszokat, osztrák szövetségeseikkel együtt. A szövetségeseik totális vereséget szenvedtek. „Az 1805-ös csúfos kudarc nagyon sok összetevő együttes következménye. Ezek között bizony a könnyűgyalogság hiánya a kiemelt helyen szerepel.”⁶⁹ A szövetségeseik összesen 27.000 embert veszítettek, míg a franciáknál mindössze 1.300 halott és 7.000 sebesült került a veszteséglistára.

4.3.2. Jéna, 1806

A Nagy Frigyes által kialakított klasszikus porosz harcászat jóval az uralkodó halála után, 1806. október 14-én Jéna-Auerstadtnál szembesült a napóleoni hadviseléssel. A porosz hadsereg 130.000 fős létszámmal vonult fel. Napóleon 95 ezer fős serege már a hajnali szürkületben megindította a támadást, melyet **a könnyűgyalogság és a tüzérség együttes alkalmazása** készített elő. A vonalharcászatot alkalmazó porosz gyalogság csapott itt össze a francia zászlóalj-oszlopokkal, miután megütközött az elől haladó puskázó csatárláncokkal. A korszerű elvek szerint alkalmazott francia gyalogság harcát hatékonyan támogatta az összevontan alkalmazott tüzérség is. A poroszok helyzete katasztrofális volt: a klasszikus sorogyalogság már nem volt alkalmas a francia könnyűlövészekkel szembeni hatékony harcra, tömör alakzatai viszont kitűnő célpontot nyújtottak a tüzérségnek. A csata egy szakaszában **francia könnyűgyalogosok állást foglaltak egy lerombolt faluban**, ahonnan tűz alatt tartották a vonal alakzatban harcoló porosz erőket. „A vonalban támadó gyalogság... húszezer kitűnő gyalogos két órán keresztül állt a nyílt terepen, a jó fedezéket elfoglaló franciák tüzében. Elképzelhető, milyen szörnyű veszteségeket szenvedtek a poroszok... a szó szoros értelmében elolvadva a francia csatártűzben... miközben a katonák példás bátorsággal állták a francia ágyúk gyilkos tüzét.”⁷⁰ A francia 16. könnyűgyalogezred mindhárom zászlóalját harcba vetették egy erdős terepszakasz megszállása során, ahonnan azután a franciák állandóan tűz alatt tarthatták a porosz tüzéreket.⁷¹ A porosz Rűchel-hadosztály – a vonalharcászat Nagy Frigyes által továbbfejlesztett elveinek megfelelően – ferde harcrendű támadást hajtott végre.⁷² A napóleoni haderő manőverező elvek szerint harcba vetett, a zászlóaljak szintjén is manőverező, rugalmas gyalogságával szemben azonban már nem volt hatásos ez a vonalas hadrend ellen kidolgozott hadmozdulat. Jelentős létszámfölénye ellenére megsemmisítő vereséget szenvedett e két csatában a múlt

⁶⁹ Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013. 145. o.

⁷⁰ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 177. o.

⁷¹ Infantry Organization, Tactics and Combat during the Napoleonic Wars (1)

http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_4.htm

⁷² Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013. 279. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

harceljárásait képviselő „nehézkésen mozgó, vonalban támadó porosz gyalogság.”⁷³ Jénánál a porosz műveletek során az is „problémát jelentett, hogy túlzottan sok löveget helyeztek ki a gyalogzászlóaljokhoz és nem volt megfelelő összevont tüzérségük hadosztály szinten és efelett.”⁷⁴ Végül a porosz gyalogság megfutamodott. A francia lovasság üldözésükre indult. A franciák alig 5000 főnyi veszteséget szenvedtek, a poroszok azonban 12000 halottat hagytak a csatatéren, ráadásul 40000 katonájuk esett fogságba a csatatéren, illetve később a hosszan elnyúló üldözés során.

4.4. LOVASSÁGGAL TÁMOGATOTT GYALOGSÁGI ROHAMHARCÁSZAT ÉS ERŐS TÜZÉRSÉGGEL RENDELKEZŐ VONALHARCÁSZAT EGYENSÚLYA

4.4.1. Eylau, 1807

Az 1807. február 7-8-án az orosz-porosz hadsereg ellen megvívott eylai csatában Napóleonnak első ízben nem sikerült katonáit győzelemre vezetnie. Kiegyenlített küzdelem alakult ki, mivel gyalogságukat tekintve „az oroszok valamivel többen voltak... **tüzérség tekintetében azonban egyenesen megdöbbentő volt a fölényük:** 460 löveget tudtak szembeállítani a franciák 200 lövegével.”⁷⁵ A csata február 7-én kezdődött. Az oroszok rátámadtak Soult marsallra a balszárnyon, de Davout marsall támogatást adott neki, így a szárny kibírta az orosz rohamot. Ez az összecsapás mindkét oldal számára hozzávetőleg 4.000 főnyi veszteséget okozott, de egyik harcoló fél sem ért el döntő eredményt. Február 8-án reggel Napóleonnak csak 41.000 katonája volt az ellenfél 64.000 fős seregével szemben. A csata során az alkalmasnak ítélt pillanatban „Napóleon elrendelte, hogy Augereau hadteste törjön előre középen... az orosz ágyúk tüzet nyitottak, az egymást követő sortűzek rettenetes pusztítást végeztek a franciák soraiban, a hadtest majdnem teljesen megsemmisült. Akiket megkímélt az orosz ágyúk tüze, azt az orosz gyalogság kerítette be.”⁷⁶ Időközben három orosz hadoszlop előretört a gyenge francia vonalak irányába. Napóleon a tartalékból 10.700 főnyi lovasságot küldött, megállítva az oroszokat. Ez a lovasroham tette lehetővé Napóleon számára, hogy megvédje a derékhatat, és úrrá legyen a válságos helyzeten. A következő hat órában mind a két sereghez megérkezett az erősítés. Az orosz sereg 82.000 katonájával a császár 61.000 katonája állt szemben ekkor. Már beesteledett, amikor a csatatérre érkezett az erőltetett menetben közeledő Ney marsall és megtámadta az oroszok jobbszárnyát. A patthelyzet tovább tartott, míg a kimerültség következtében este 10 órakor vége lett a harcnak. Az éjszaka folyamán az orosz-porosz sereg visszavonult. A visszavonulást olyan körülmények között hajtották végre, hogy üldözésre nem kerülhetett

⁷³ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 180. o.

⁷⁴ Prussian Artillery of the Napoleonic Wars.

http://napoleonistyka.atspace.com/Prussian_artillery_Napoleon.htm 1. o.

⁷⁵ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 224. o.

⁷⁶ Uo. 225-226. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

sor. Az oroszok 15.000 embert veszítettek a csatában, a poroszok további 9.000-et, a franciák viszont 25.000-et. A francia veszteség eredményeképpen Napóleon 75.000 fős seregének harmada semmisült meg Eylaunál, miközben a csata nem vezetett döntő eredményre.

4.5. FELŐRLŐ JELLEGŰ, DEFENZÍV VONALHARCÁSZAT LÉTSZÁMFŐLÉNNYEL, ERŐS TÜZÉRSÉGGEL ÉS VÉDELMI ÁLLÁSOKKAL

4.5.1. Heilsberg, 1807

A heilsbergi csata 1807. június 10-én zajlott le. Jelentős létszámfőlényt létrehozva, 90.000 orosz vonult fel 50.000 franciával szemben. Az orosz hadsereg **megerősített védelmi állásokat alakított ki** Heilsberg városánál, az Alle folyónál. Állásait a folyó mögött mindkét oldalon a magaslatokon hozta létre. Az északi parton három erőd, és hat földsánc is elkészült, emellett több megerősített hídfőállással védekeztek a franciák támadása ellen. A francia hadsereg június 10-én megtámadta az állásokat. A támadást a francia lovasság kezdte meg. „A beásott oroszok azonban megállították Murat félelmetes lovasrohamát, **elsősorban a kitűnő orosz tüzérség segítségével.**”⁷⁷ Ezt követően a két gyalogság kezdte meg harcát a hídfőállásokért. Az oroszok többször ellentámadásba mentek át. A harcok késő este is zajlottak. Az orosz védelmi rendszer sikerrel visszaverte a támadásokat, ami **jelentős francia veszteségeket okozott.** Végül az oroszok mégis visszavonultak a következő napon. A csata így francia győzelemnek számított. Az oroszok 8.000 fős veszteségével szemben a franciák itt is **közel kétszer annyi embert, 13.000 főt veszítettek.** „**Az oroszok számbeli fölényük segítségével nagyobb kárt okoztak, mint szenvedtek.**”⁷⁸ A számbeli fölény, a kiépített védelem, illetve a nagyszámú tüzérségi eszköz itt sem engedett teret a francia manőverező harceljárások – a tömeges nehézlovasság és az oszlop-vonalban támadó gyalogság – műveleti lehetőségei kibontakozásának.

4.5.2. Borogyino, 1812

A borogyinói csata 1812. szeptember 7-én zajlott a francia-olasz-német-lengyel Grande Armée és az orosz hadsereg között. Az itt felvonult orosz hadsereg egy **könnyen védhető területet** választott a csata helyszínéül, és szeptember 3-áról kezdődően **sáncokkal megerősítette azt.** A 30.000 fős nemzetőrségüket és az irreguláris kozákokat (kb. 10.000 fő) beleszámítva a 160.000 fővel felvonuló **oroszok mindenképpen számbeli fölényben voltak a 135.000 fős francia sereggel szemben. A pusztá tüzérei és a számszerűség tekintetében Napóleon tüzérei is hátrányban voltak** a nagyobb kaliberű orosz ágyúkkal szemben. Az első francia támadás, ha nagy veszteségek árán is, de sikeres volt, mivel a lovasság és gyalogság kora délutánra áttört az oroszok vonalán és elfoglalt egy sáncot.

⁷⁷ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 252. o.

⁷⁸ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

Ennél sokkal mélyebben azonban nem tudtak tartósan betörni a franciák a védelmi rendszerbe. A harcok során az oroszok kihasználták a **nagy létszámú népfelkelő gyalogság** jelenlétéből fakadó előnyt és „**mélyégi harcrendben vonultatták föl csapataikat**, minden vonal mögött körülbelül százlépésnyire egy másik vonal húzódott. **Kétség kívül ez mentette meg számukra a helyzetet, mert valahányszor a franciák áttörtek, újabb katonák sorfalával találták szemben magukat, ennél fogva nem tudtak döntő áttörést elérni.** Az oroszok sikerrel manővereztették gyalogsági tartalékaikat a védelmi vonalak mögött, betömvé a francia összefegyvernemi támadások által okozott réseket. Ugyanakkor azonban ez azt is jelentette, hogy **az egész orosz hadsereg**, a tartalékban hagyott egységeket is beleértve, **a nap folyamán végig a francia ágyúk hatósugarában maradt.**⁷⁹ Az orosz haderő kétségtelenül nagy veszteségeket vállalt fel nagy létszámú gyalogság alkalmazásán alapuló védelmi rendszerével, ugyanakkor maga is jelentős veszteségeket okozott a támadóknak és meggátolta az áttörést, illetve saját szervezetének részekre szabdalását. A csata végkimenetelét a két hadsereg tüzérségi párbaja határozta meg. Csataöntő jelentőséggel bírt, amikor a franciák egy vegyes hadrendű lovassági-gyalogsági támadás során elfoglalták az oroszok legnagyobb tüzérségi ütegállását. A nap végére a veszteség a franciák esetében 30000-re volt tehető, míg az oroszok legkevesebb 50.000 embert veszítettek. Éjjel az orosz hadak megkezdték visszavonulásukat, így Napóleon előtt nyitva állt az út Moszkvába. Az orosz hadsereg ugyanakkor továbbra is harcképes maradt, ami hosszú távon végzetessé vált a franciák számára.

4.6. LÉTSZÁMFŐLÉNYBEN LÉVŐ NEHÉZGYALOGSÁG ERŐS TÜZÉRSÉGGEL, TÁMADÁSBAN

4.6.1. Polock, 1812

A második polocki csatára 1812. október 18-20. között került sor.⁸⁰ A francia erők 25.000 fővel védtek a francia balszárny és az ellátás szempontjából kulcsfontosságú várost, amelyet az oroszok 49.000 fővel – 31.000 reguláris katona, 9.000 fő milícia, 9.000 fő partizán – támadtak. A csata első napján **az orosz főerők hét egymást követő hullámban frontális támadást – lényegében tüzérséggel támogatott szuronyrohamot – indítottak Polock ellen**, miközben egy kisebb harccsoportjuk megkezdte bekerítő manőverét a francia védelem hátba támadása céljából. **Mind a hét orosz támadást visszaverték a nap folyamán**, de a harcnak még korántsem volt vége. Amint a bekerítő manőver erői megérkeztek, **az oroszok újabb frontális támadást indítottak, miközben az orosz tüzérség jelentős tüzerővel támogatta a műveletet.** A francia parancsnoknak rá kellett döbbsennie, hogy erőit a bekerítés veszélye fenyegeti, ezért megkezdte a város evakuálását, miközben **az oroszok egy végső – a francia utóvéd harctevékenysége következtében nagy veszteségek árán teret nyerő – támadást indítottak.** A franciáknak részben sikerült magukat

⁷⁹ Adam Zamoyski: 1812 - Napóleon vezétes oroszországi hadjárata. Park Könyvkiadó, Budapest, 2008. 263. o.

⁸⁰ Uo. 363. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

kimenteniük a körülrészből, de Polock elveszett. A franciák közel 8.000 katonát vesztek, emellett az oroszok 500 foglyot ejtettek. Az oroszok vesztesége 12.500 fő volt. A művelet jó példa arra, hogy **az orosz haderő a megfelelő túlerő biztosítása esetén, gyalogsági tömegrohamok erős tűzérővel támogatott sorozatával** képes volt megrendíteni még a megerősített francia védelmet is – ám ehhez **idő, jelentős létszámfölény, nagy veszteségek felvállalása** és egy kiegészítő gyalogsági manőver volt szükséges.

4.7. DEFENZÍV JELLEGŰ VONALHARCÁSZAT ERŐS GYALOGSÁGI TŰZERŐVEL ÉS VÉDELMI ÁLLÁSOKKAL

4.7.1. Vimiero, 1808

1808. augusztus 21-én a portugáliai Vimieronál ütközött meg Wellington 15.000 fő angol és 5.500 fő portugál katonából álló serege Junot francia marsall 13.000 fős seregével. Az angolok 18, a franciák 23 ágyúval rendelkeztek. Az angol lovasság 500 főt tett ki, a franciák egy hadosztálynyi lovassággal vonultak fel. Az angol gyalogság négy zászlóaljának volt huzagolt fegyvere. Wellington védelmi rendszerét részben egy hegyen alakította ki. A támadás kezdeti szakaszában az angol 95. és a 60. gyalogezredek huzagolt fegyverekkel felszerelt könnyű lövészei jelentős veszteségeket okoztak a francia puskázó csatárláncnak. Az egy tömbben támadó francia oszlopokban az angol srapel-lövedékek okoztak jelentős veszteséget. A francia támadások sorra kudarcot vallottak az angolok jól szervezett, pontos tűzében. Az angol vonalak elleni támadás során franciák „futtában lőttek, természetesen pontatlanul... Az angolok sortűzet adtak le, megtizedelve soraikat... Újra lőttek, és visszavonulásra készítették őket... Alig száz méterre követték a menekülőket, s mintha nem akarnák kihasználni sikerüket, üldözés helyett visszavonultak előbbi állásukba, és várták a következő támadást... Ez – erősítésekkel be is következett, hasonlóan gyászos eredménnyel.”⁸¹ Ezt követően francia dragonyos lovasság próbálkozott az angol balszárny elleni támadással, sikertelenül. A kis létszámú angol lovasság is bevetésre került, ám jelentős veszteségeket szenvedett és a továbbiakban nem vett részt a műveletekben. Őt sikertelen támadás után a francia csapatok Vedras felé vonultak vissza. A francia veszteség mintegy 2.000 főt és 13 ágyút tett ki, míg az angolok mindössze 700 főt veszítettek. Lovasság hiányában – és egyéb okok miatt – az angolok nem üldözték a franciákat, holott kiaknázhatták volna sikerüket. Általában jellemző volt a csata során az angol gyalogság óvatossága és tartózkodása a mozgástól.

4.7.2. Waterloo, 1815

A waterlooi ütközetet 1815. június 18-án vívta Napóleon 72.000 gyalogosból és 15.000 lovasból álló, 236 ágyúval támogatott francia serege Wellington és Blücher 70.000 gyalogból, 24.000 lovasból álló, 468 ágyút felvonultató angol-poros (és számos más szövetséges erőt is tartalmazó) seregével szemben. Figyelembe véve a szövetséges lövegek

⁸¹ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. II. k. 131., 400. és 402-403. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

számát, a lovagló tüzérség magas arányát, illetve azt, hogy tüzeik srapel lövedékeket is alkalmaztak, tüzérségi fölényről beszélhetünk.⁸² Ezt egészítette ki **az angolok 4.000 huzagolt lövészfegyvere.**

A csata előfeltételét az angol erők néhány kisebb ütközetet követő visszavonulása teremtette meg. „Wellington hercege... visszarendelte csapatait Brüsszel felé. Az angol főparancsnok **védekezésre építő hadászati terveinek alapeleme volt a gondosan kiválasztott helyszín, ahol erős védelmi állásokat építhetett ki...** A szövetséges hadsereg a Mont St. Jean hegygerinc mentén helyezkedett el, nagyjából kelet-nyugati irányban. Wellington a lehető legerősebb védelmi pozíciókat alakította ki.”⁸³ A szövetségesek erők jelentős részét a dombtető mögött helyezték el, így védve azt a francia tüzérségtől. (Általában „Wellington előszeretettel helyezte el vonalait dombok vagy hegyhátak vonulatai mögé.”⁸⁴) A jobbszárnyat – megerősített támpontként – néhány, lehetőség szerint megerősített farm és több kisebb tanya védte. Ezeket a főparancsnok legjobb alakulatai közül néhányal – köztük **az angol gyalogság könnyű századaival** – szállatta meg, mert tudta, hogy a stratégiai jelentőségű pontok elvesztése lehetővé tenné, hogy Napóleon végrehajtsa egy átkaroló hadmozdulatot.⁸⁵ Az angol hadvezér úgy választotta meg pozícióját, hogy figyelembe vette egy alkalmas kikötő jelenlétét mögöttes területein.

Napóleon délelőtt fél 12 tájban támadott, mivel tüzérségét csak nagy nehézségek árán tudta a felázott talajon a megfelelő állásba vinni. A nagy üteg középen elhelyezett 84 ágyújával végzett alapos tüzérségi előkészítés után indította meg az első támadást. A tüzérségi előkészítés szinte hatástalan maradt, mivel „Wellington seregének legnagyobb része a hátság mögött helyezkedett el, amely védelmet biztosított számukra.”⁸⁶ Fél kettőkor a francia gyalogság az ellenség arcvonalának középső része ellen támadott. Két gyalog hadtestből állott a támadó főerő, biztosító lovasságból a jobb és balszárny, a Gárda 24 zászlóaljja képezte a tartalékot. A francia támadás megállításában nagy szerepet játszott a huzagolt fegyverekkel felszerelt könnyűgyalogság. A dombok takarásában Wellington „rejtetten irányította a legveszélyeztetettebb terepszakaszra 400 mesterlövészét, s azok alig 40 méterről gyilkos sortűzükkel állították meg a francia támadást.”⁸⁷ Skót felföldi ezredek mentek át ellentámadásba, hogy feltartóztassák a franciák előretörő gyalogságát. A francia támadást végül az angol lovasság rohama verte vissza. A francia lovassággal való találkozást azonban annyira megsínylette az angol lovasság, hogy a csata további menetében már nem játszhatott jelentős szerepet. Az első francia gyalogsági támadás ilyen módon nem hozta meg a kívánt eredményt.

⁸² Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a porosz erők később csatlakoztak.

⁸³ Bíró Teofil: Waterloo rettenthetetlen harcosai - Skót highlanderek a waterloo-i hadjáratban http://www.skocia.hu/?module=wholearticle&art_id=2659

⁸⁴ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. 16. o.

⁸⁵ Roberts, Andrew (szerk.): A hadviselés művészete Kossuth Kiadó, Budapest, é.n. 137. o.

⁸⁶ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. Térképmelléklet.

⁸⁷ Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976. III. k. 340. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

Wellington arcvonalának középső részét az egyik megerősített támpontot elfoglaló franciák veszélyeztették, ezáltal lehetőség kínálkozott az áttörésre. A kínálózó lehetőség kiaknázása érdekében Napóleon az egyetlen tartalékát mozgósította: a Gárdát. A gárdisták öt zászlóaljja támadásra indult és legyőzte a szövetségesek első vonalainak alakulatait. A Gárda tovább tört előre, amikor egy holland hadosztály tüzéréssel oldalba támadta hadrendjét. Ezalatt „az angol tüzerek harminc, dupla kartáccsal megtöltött ágyút manővereztek állásba.”⁸⁸ Ezek a felázott talajon, rendkívül rövid idő alatt úgy vonulhattak fel a legveszélyeztetettebb terepszakaszon, hogy Wellington **lovagló tüzéréseit** tartalékban tartotta, így a csatának ebben a döntő pillanataiban az rendelkezésre állt.⁸⁹ Egy út takarásában 1500 angol lövész laza láncban, fekvő testhelyzetben védekezett a Gárda támadását támogató francia tüzérései tűz ellen. A támadás közeledtére egyszerre emelkedtek fel és közvetlen közélről leadott sortüzeikkel megtizedelték a Gárdát. A franciák eközben oldalról is szervezett, pontos tüzet kaptak, amely az **52. könnyű gyalogezred huzagolt fegyvereiből** származott. „A Császári Gárda támadását ez a szemből jövő tűz, valamint az 52. könnyű gyalogezred oldalmozdulata megállította: a Gárda visszavonult.”⁹⁰ A Gárdát története folyamán először futamították meg, katonái menekültek a francia vonalak felé.

Wellington a Gárda visszavonulását látva jelt adott az általános támadásra. Körülbelül ugyanekkor jelentek meg jelentősebb porosz erők a franciák mögöttes területein. A szövetséges erők egyidejű, kétirányú előretörése miatt a francia sereg felbomlott. A szövetséges – zömében porosz – lovasság éjszakába nyúlóan üldözte a menekülőket. Napóleon seregéből elesett 25.000 gyalogos és lovas, fogságba esett 7.000 fő. A szövetségesek 4.000 halottat és 12.800 fő sebesültet veszítettek.

4.7.3. Balaklava, 1854

A fő hadszíntérként a Krím-félszigeten zajló krími háború során 1854 szeptemberében szálltak partra a szövetséges angol, francia és török csapatok – mintegy 57.000 fő expedíciós erő. A hadjárat elődleges céljaként Szevasztopol megerősített városának elfoglalását tűzték ki, amely az orosz Fekete-tengeri flotta bázisa, valamint fontos kikötő volt. A hídfőből az Alma-folyónál erővel törtek ki és megkezdték az előnyomulást Szevasztopol felé, útközben elfoglalva a kisebb kikötővárosokat, amelyeken keresztül megoldható volt az utánpótlás szállítása. Az első útba eső kikötőváros Balaklava volt. Az angol gyalogság zöme és a francia erők tovább nyomultak a félsziget nyugati partjának kis kikötői, illetve Szevasztopol felé. Ezzel lehetőség nyílt az oroszok számára, hogy visszafoglalhatják Balaklavát.

⁸⁸ Roberts, Andrew (szerk.): A hadviselés művészete Kossuth Kiadó, Budapest, é.n. 139. o.

⁸⁹ Nofi, Albert A. (1998). *The Waterloo Campaign: June 1815*. Da Capo Press.

p. 123. ISBN 0938289985. Retrieved 2008-05-26. 123-128. o.

⁹⁰ Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006. Térképmelléklet – Waterloo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

Egy 25.000 fős orosz seregetest október 25-én megkezdte az ellentámadást. A szövetséges védelem két vonalból állt. Az első védelmi vonalat az északi és a déli völgyet elválasztó és azokat uráló Causeway magaslatokon 6 földerdő alkotta, 600 török katonával és angol tüzérségi támogatással. Mögöttük, a déli völgy túloldalán lévő magaslatokon a 93. Felföldi (skót) gyalogezred és a tengerészgyalogság alkotta a második védelmi vonalat. Balaklavanál állomásozott még az angol lovashadosztály, valamint francia részről a 4. könnyűlovas ezred. Az oroszok erős tüzérségi támogatással, többszörös létszámfölénnyel támadást indítottak a kikötőváros irányába, az első védelmi vonal török sáncai ellen. Másfélórás harc után a török gyalogság megfutott, az 1-4. számú erődített állások az ott lévő ágyúkkal együtt elvesztek. Az első védelmi vonal áttörése után az orosz lovasság 2.000 fős csoportosítása tört előre, kisebb része megtámadta a második védelmi vonalban álló skót gyalogezredet. **A skót gyalogosok azonban nem a lovasroham elleni szokásos négy-szög alakzatba álltak, hanem vonalba és huzagolt fegyvereikkel már nagy távolságból pontos tüzet vezettek a támadókra.** Amikor kitört a Krími háború, a nyugati haderők-nél már folyamatban volt a teljes átfegyverzés a régi papírtöltényes simacsövű fegyverekről az új huzagolt-csőves, Minie-lőszert tüzelő puszkákra. **Így az angol gyalogság a korszerű fegyverekkel sokkal nagyobb tüzerőt képviselt, valamint messzebbre is tudott lőni, mint az elavult gyalogsági tüzeszközöket használó oroszok.** (A tüzérségnél még csak részben volt jellemző a huzagolt csőre való átállás.) Az oroszok az angol gyalogság jól szervezett tüze miatt visszavonultak. Ezalatt az angol nehézlovas dandár támadást indított a déli völgyben álló, túlerőben lévő orosz lovasság zöme ellen és megfutamította azokat. Ezzel a csata lényegében eldőlt.

4.7.4. Gettysburg, 1863

1863. július 1-én a Gettysburg-nél kialakult találkozóharc során a 75.000 fővel és 272 ágyúval felvonuló konföderációs csapatok több oldalról támadták a Papnevelde-gerincen (Seminary Ridge) és Tölgyfa-dombon (Oak Hill) védelemben lévő, ekkor még csak kis erővel felvonult szövetségieket. Az északiak kezdetben tartották a gerincet. Később azonban a déli csapatok megfutamította az északiakat, de nem üldözték őket kellő eréllyel. „A 110 lövegű álló tüzértartalék... tartotta meg az arcvonalat... fedezte a visszavonulást és időt biztosított a szövetséges erőknél, hogy újraszervezzék védelmüket.”⁹¹ Az északi erők Gettysburg-ön keresztül visszavonultak a Temető dombra (Cemetery Hill) és kedvező pozíciókat foglaltak el a várostól délre elhelyezkedő dombokon. A déliek rohamai sikertelenek maradtak az új északi állások ellen. A konföderációs előrenyomulást megállították.

A második napon a déliek kísérletet tettek az úniós sereg bekerítésére a balszárnny irányából, ám az időközben folyamatosan beérkező északi erősítésekkel meghoszabításra kerültek a védelmi vonalak, így ez a hadmozdulat nem vezetett eredményre. Súlyos vesz-

⁹¹ Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök a középkortól napjainkig. Hajja és Fiai könyvkiadó, Debrecen, 2003. 34. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

teségeik ellenére az uniós csapatok a csatamező teljes szélességében megtartották állásaikat. Ekkorra – a beérkezett erősítések eredményeképpen – 94.000 főre emelkedett az északi erők létszáma, amelyeket már 360 ágyú támogatott.

Az ütközet harmadik napján a déli haderő végső próbálkozásként az unionista közép ellen vezetett rohamot. A győzelmet 12.500 fő, többségében simacsövű puskákkal felszerelt konföderációs gyalogos centrum ellen intézett támadásának kellett volna kivívnia a Temető-dombon. „A déliek három kilométer szélességben **150 löveg előkészítő tüze után** az áttérés kikényszerítése érdekében 15.000 katonát indítottak **szuronyrohamra**.⁹² A déli csapatoknak közel másfél kilométert kellett megtenniük erős északi ágyútűzben. A támadás ugyan elérte az ellenség vonalát, és rést ütött rajta, azonban az északiak ellentámadása visszaverte a délieket, akik újra a nyílt mezőre hátráltak, a huzagolt északi ágyúk és lövészfegyverek hatékony tüzében elvesztve erőiknek csaknem 70%-át. **„Az északiak lövegeinek és az 1.000 méter hatásos lőtávollaggal rendelkező Springfield-puskáik összefogott tüzében a roham összeomlott.** A zárt oszlopokkal megismételt rohamok 10 ezer halottat és sebesültet követeltek, minden eredmény nélkül. A jól szervezett tűz véget vetett a zárt oszlopok tömegrohamainak.⁹³ Összességében 23.000 fő (25%) volt az uniós veszteség, míg a konföderációs sereg 29.000 főt (39%) veszített el. A déli hadsereg a csata után visszavonult Virginiába, ezzel feladva a kezdeményezést.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Az általunk vizsgált korszakon – az előlőttő fegyverek alkalmazásának időszakában – a hadviselésben egyaránt feltűntek a felőrlő, a megsemmisítő és az indirekt stratégiák. Az egyes stratégiákhoz eltérő manőver- és lőképesseggel, illetve hadászati mobilitással rendelkező gyalogságok tartoztak, amelyek szervezeteik, harceljárásaik és haditechnikai eszközeik tekintetében egyaránt jelentős különbségeket mutattak.

A vonalharcászat időszakát (1648-1740) – a hadviselésnek ezt a veszteségterhes váltságkorszakát – méltán lehet összehasonlítani az első világháború veszteségterhes, ám eredményt és döntést nem, vagy csak rendkívüli áldozatok árán hozó lövészárk-hadviselésével – ami szintén vonalszerű struktúrák mentén megvalósuló gyalogsági küzdelem volt. A későbbi – Nagy Frigyes, majd Napóleon haderő-reformjai következtében immár a ferde csatarenddel, majd az oszlop-vonal harcászattal jellemezhető – időszakban az ipari forradalom kezdeti szakaszára alapozva az ipari és a hadiipari képesség növekedése, főként a tüzérség mennyiségi arányának növelését eredményezte. Ez lehetővé tette nagy ütegek szervezését még kellőképpen mozgékony lövegekből, a nehézlövasság kiterjedt kötelékei hatékony lovaglótűzér támogatásának megszervezését, illetve ez – a korszerű tüzérség – negligálta a 19. századra a 17-18. században még oly fontos várak szerepét a hadviselés következő korszakában.

⁹² Fűzi Imre (szerk): Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig. Tankönyv. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986. 61. o.

⁹³ Uo. 61. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

A hadviselés 1618-1866 közti fejlődésének a **gyalogsági harcászat, szervezet és a haditechnikai háttere** vonatkozásában az alábbi főbb állomásait különböztethetjük meg:

- A **kézi lőfegyver elterjedése a harmincéves háborúban** nemhogy manőverezőbbé és támadóbbá tette volna a hadviselést, hanem – a gyalogság támadóképességének csökkenésén és a lovasság eljelentéktelenedésén keresztül – inkább defenzívvé alakította és elmerevítette azt, létrehozva a **metodizmus hadviselési korszakát**;
- A tüzérségi eszközök száma 1715 és 1799 között minden haderőben hozzávetőleg megháromszorozódott. A fegyveres harc megvívását ekkortól az jellemezte, hogy **a csatatéren jelentős mértékben megnőtt a tűzsűrűség**;
- A korszak elején (Nagy Frigyes háborúi) még *a gyalogság alaptevékenységét támogetta a tüzérség és a lovasság a harcban*, míg a korszak közepére (napóleoni háborúk) már *létrejön az összefegyvernemi hadviselés*, amely a gyalogság, a tüzérség és a lovasság közel egyenértékű – gyakran létszámukat tekintve is hasonló – alkalmazásán alapult;
- A napóleoni háborúk folyamán **a gyalogsági fegyvernem – számszerűségét és arányát tekintve – éppen erősen visszaszorulófélben volt** a lovasság és a tüzérség javára, miközben **harceljárásai folyamatosan korszerűsödtek** (oszloproham és láncban puskázó könnyűgyalogság);
- A gyalogság átalakulási folyamatai **haditechnikai eszközök** – huzagolatlan és huzagolt puskák – **tömegtermelését**, illetve egyes esetekben **minőségi anyagok és megmunkálási eljárások** (puskák huzagolása) **alkalmazását követelték meg, ezért a hadiipar kapacitása és minőségképessége ekkortól a haderőszerkezési folyamat kulcselemévé vált**;
- A gyorsan mozgó, de csökkent tűzképességű **gyalogsági oszlop** biztosításához és támogatásához legalább részben **huzagolt fegyverekkel felszerelt puskázó csatárláncre** volt szükség;
- Az **angolok teljes ezredek**et vontcsövűsítettek; a **franciák csak századokat** és azok részeit; az **orosok csak a századok részeit**;
- A napóleoni háborúk idején **egymás mellett, párhuzamosan több gyalogsági harcéljárás is létezett**, mivel **a korszerűsítés különböző fokán álló gyalogságok harcoltak egymással**;
- *lőkiképzés* területén mutatkozó, illetve *a haderő létszámadatokban* fennálló jelentős eltérések alapján – az angol haderő esetében *kisméretű professzionális*-, a francia haderőnél *közepes méretű reguláris*-, míg a háború esetén népfelkelő tömegekkel leginkább felduzzasztott orosz haderő esetében *a nagyméretű tömeghaderő volt jellemző*;
- A nagy veszteségek árán **közvetlen megsemmisítést** célul kitűző, döntően szuonyharcra alapozó gyalogsági tömegrohamokon és jelentős tüzéren alapuló **orosz kifárasztó hadviselés** sok esetben csak megállításra és feltartóztatásra volt képes. Hosszú távon azonban – a rendelkezésre álló élőerő-tartalékok és je-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

lentős kiterjedésű földrajzi tér birtokában – mégis eredményes volt, így az általuk képviselt, **tömegesként jellemezhető hadviselés (később meghonosodott terminológiával: hadászati kultúra)** eredményesen vette fel a versenyt a franciák által képviselt **mozgáscentrikus hadviselési eljárással (hadászati kultúrával)**;

- A **francia manőverező hadviselés** kis veszteségek mellett is sok esetben volt képes megsemmisítő győzelmekre, így – a hadiipar jelentős ráfordítása mellett – minden tekintetben eredményes volt (különösen a háború kezdeti szakaszában, amikor az ellenfél még nem rendelkezett könnyű gyalogsággal). Hadviselésére jellemzők voltak: az oszlop-vonal alapú – részben tüzere, részben szuronyharcra alapozó – gyalogsági rohamok, a mozgékony tüzere és tömeges nehézlövesség együttes alkalmazásán alapuló támadó jelleg, valamint a részben **bekerítésekkel, részben közvetlen megsemmisítéssel kivívott győzelem**;
- A **kis expedíciós erőkkel folytatott angol gyalogsági harcászat** nem értelmezhető önálló és teljes értékű harceljárásaként. Műveleteinek jellemzői voltak a haditengerészet erőivel való szoros együttműködés, illetve a nagyszámú haditengerészeti deszant nagy távolságra kijuttatásán és kirakásán alapuló hadviselés. Gyalogságuk a partraszállást követően az angolok által felszerelt és kiképzett gerillákkal és szövetségesekkel működött együtt (pl. Spanyolország) és **harctevékenységeit általában védelemben, főlényes tüzerején alapuló defenzív ütközetek** láncolataként vívta meg. Tevékenységének fő célja a kifárasztás és az erők lekötése volt. Az, hogy egy tengeri hatalom jó minőségű hadfelszereléssel ellátott hadereje milyen mértékben képes az **offenzív hadviselésre**, leginkább a **krími háború** angol, illetve az **amerikai polgárháború** északi műveletein mérhető le;
- A napóleoni háborúkban az angol haderő expedíciós erőkkel lépett fel, amelynek során nem alkalmazott manőverező gyalogsági hadviselést, de **az észak-amerikai haderő polgárháborús harctevékenységében már a korszak legnagyobb léptékű manőver-erői jelentek meg** (dragonyos típusú lovasság mélységi-behatoló művelete);
- A krími, illetve az amerikai polgárháború idejére - a **huzagolt lőfegyverek** és korszerűbb lőszerke elterjedése miatt - a **lövészcsapatok megnövekedett tüzereje** (lőtávolsága, pontossága és lövedék-átütőereje) többé-kevésbé **elvezetett a nyílt csatatéren alkalmazott lovasság szerepének csökkenéséhez, illetve a gyalogság beásásának kényszeréhez.**

Kulcsszavak: a 17-19. század háborúi, gyalogság, elöltöltő fegyverek, harcászat, hadviselés, hadiipar, löképeség (tüzere), hadászati mozgékonyaság.

Keywords: 17-19. century wars, infantry, muzzle-loading weapons, tactics, warfare, military industry, firepower, strategic agility.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974.
2. Adam Zamoyski: 1812 - Napóleon végzetes oroszországi hadjárata. Park Könyvkiadó, Budapest, 2008.
3. Albert Sobul: A francia forradalom története 1789-1799. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
4. André Corvisier: La bataille de Malplaquet 1709 Economica, Paris, 1997.
5. Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0020/2076.html>
6. Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2009.
7. Bíró Teofil: Waterloo rettenthetetlen harcosai - Skót highlanderek a waterloo-i hadjáratban <http://www.skocia.hu>
8. Bull, Stephan – North, Tony: Évszázadok fegyverei, Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1993.
9. Carl von Clausewitz: A háborúról Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961.
10. Csikány Tamás – Eötvös Péter – Németh Balázs: A szabadságharc kézi lőfegyverei 1848-1849. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2012.
11. Csikány Tamás: A harmincéves háború Korona Könyvkiadó, Budapest, 2005.
12. Csillag Ferenc: A kézi lőfegyverek és a hadművészet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1964.
13. Deák János: Napjaink és a jövő háborúja Hadtudomány, 2005. évi 1. sz.
14. Denison, George Taylor: A lovasság története Dürer reprint kiadás, Budapest, 1992.
15. Dr. Turcsányi Károly: Az ember – haditechnika rendszer a tudományos technikai forradalomban, Honvédelem, 1988/8. sz.
16. Feleki László: Napóleon Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.
17. Füzi Imre (szerk): Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig. Tankönyv. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.
18. Geoffrey Regan: Hadászati balfogások. Panem-Grafo Kiadó, Budapest, 1993.
19. Hans Halberstadt: Tüzérségi eszközök a középkortól napjainkig. Hajja és Fiai könyvkiadó, Debrecen, 2003.
20. Hardy József: Vadászfegyverekről a vadászoknak Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1969.
21. Haythornthwaite, Philip J.: Weapons Equipment of the Napoleonic Wars. Arms and Armour Press, London, 1996.
22. Haythornthwaite, Philip: Napoleon's Line Infantry Osprey Publishing, London, 1984.
23. Horváth Lajos: Az inszurrekció gyalogsága HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Értesítője, Budapest, 2011.
24. Infantry Organization, Tactics and Combat during the Napoleonic Wars (1) http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_4.htm
25. Jeremy Black: European warfare 1660–1815. University of Durham, London, 1994.
26. John Laffin: A hadvezetés titkai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004.
27. Johnson, Ray: Napoleonic Armies Arms & Armour, London, 1984.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

28. Keegan, John: A csata arca. Akadémiai Kiadó, Budapest 2013.
29. Keegan, John: Az amerikai polgárháború. Akadémiai kiadó, Budapest, 2012.
30. Lázár Balázs: Mantova visszafoglalása a második koalíciós háború idején Hadtörténelmi Közlemények, 2006. június.
31. Lind, William S. – Nightengale, Keith – Schmitt, John F. – Sutton, Joseph W. – Wilson, Gary I.: The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, in Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1989. október.
32. Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
33. Michael Roberts: The Military Revolution Belfast, 1956.
34. Nagy István: Az austerlitz-i csata. www.aetas.hu/2001_2/2001-2-06.htm
35. Nagy Miklós Mihály: Kis magyar hadelmélet - Hadügy, hadelmélet, földrajz és geopolitika kapcsolata. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.
36. Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok Pápa, 2013.
37. Napoleon, his armies and enemies. Musketry.
http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_2.htm
38. Nofi, Albert A. (1998). *The Waterloo Campaign: June 1815*. Da Capo Press. p. 123. ISBN 0938289985. Retrieved 2008-05-26. 123-128. o.
39. North, Anthony – Hogg, Ian V.: Lőfegyverek könyve Alexandra Kiadó, Budapest, 1992.
40. Perjés Géza: Clausewitz és a háború praxeológiája. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
41. Perjés Géza: Clausewitz. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.
42. Prussian Artillery of the Napoleonic Wars.
http://napoleonistyka.atspace.com/Prussian_artillery_Napoleon.htm
43. Razin: A hadművészet története Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, III. k.
44. Richard Holmes: A napóleoni háborúk kora. Alexandra Kiadó, Budapest, 2006.
45. Roberts, Andrew (szerk.): A hadviselés művészete Kossuth Kiadó, Budapest, é.n.
46. Roberts, Andrew (szerk.): A hadviselés művészete Kossuth Kiadó, Budapest, é.n.
47. Rónai-Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1942.
48. Roth, Patrick H.: Sailors as Infantry in the U.S. Navy.
http://www.history.navy.mil/library/online/naval_infantry.htm
49. Russian Infantry of the Napoleonic Wars. Weapons and Equipment.
http://napoleonistyka.atspace.com/Russian_infantry.htm
50. Sweetman, Jack: Admirálisok. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1999.
51. Sz. N.: A porosz hadsereg két nagy győzelme: Königsgrätz, Sedan és következményeik. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009.
52. Szabó József (főszerk.): Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995.
53. Szanati József: A tábori tüzérség az első és a második világháborúban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1984.
54. Szántó Mihály: Hadművészet a feudalizmus korában Szantomihaly.gportal.hu/gindex.php
55. Szantomihaly.gportal.hu/gindex.php?pg=25327515&nid=4080781

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

56. Szlipcsenko, Vlagyimir N.: Vojna búducsevo – prognosztícseszkij analiz, in: Szlipcsenko, V. N. – Garejev, M. A.: Búducscsaja vojna, Moszkva, 2005.
57. Turcsányi Károly - Hegedűs Ernő: A napóleoni haderő manőverező hadviselése - a hatékony nehézlövasság harceljárásának kialakulása, egyes ellátási és hadfelszerelési kérdései I-III. rész. Katonai Logisztika, 2010. évi 15. évf. 1. szám, 2011. évi 16. évf. 1. szám; 2012. évi 17. évf. 1. szám.
58. Vajda Pál: Emlékezzünk régiekről A „Vasárnapi könyv” kiadása, Budapest, 1942.
59. Veszprémy László (szerk.): A korai stratégiai gondolkodás. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
60. Zachar József: Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században Tankönyvkiadó, Budapest, é.n.
61. Zichermann István: A kaukázusi tűzfészek Püedlo Kiadó, Budapest, 2007.
62. Zichermann István: A krími háború. Anno Kiadó, Budapest, 2009.